

Integrerade elever

Undervisningssituationen för elever som är mottagna i
grundsärskolan och får sin undervisning i grundskolan

Kvalitetsgranskning 2016

Diarienummer: 400-2015:6583

Foto: Ryno Quantz

Innehållsförteckning

Förord	5
Sammanfattning.....	6
Granskningens frågeställningar	6
Huvudsakliga resultat	7
Inledning	10
Granskningens frågeställningar	10
Integrerade elever	11
Integrering – inkludering – tillgänglig lärmiljö	11
Granskningens avgränsningar.....	12
Undervisningen	13
Centrala utgångspunkter för undervisning av integrerade elever	14
Resultat från granskningens skolbesök gällande undervisningen.....	14
Undervisningen planeras och genomförs i vissa fall inte enligt rätt kursplan.....	15
Lärare anpassar undervisningen i stor utsträckning efter elevernas behov, dock inte alltid enligt grundskolans kursplan	17
Eleverna arbetar med uppgifter inom samma område som övriga elever i klassen, vilket gynnar elevens delaktighet.....	18
Assistentens/resurspersonens roll och arbetsuppgifter påverkar elevens delaktighet och självständighet.....	19
Rektorns roll.....	21
Få samtal sker om att undervisa integrerade elever och enligt två kursplaner	22
Lärare har i vissa fall inte kunskap om elevens behov utifrån funktionsnedsättningen.....	23
Både fördelar och nackdelar när en person har huvudansvar för elevens skolsituation	24
Rektorer behöver samla in mer information än enbart elevens kunskapsresultat.....	24
Huvudmannens roll	26
En tredjedel av kommunerna samlar inte in de integrerade elevernas kunskapsresultat och/eller annan måluppfyllelse från skolenheterna	26
Fler utvecklingsinsatser för lärare och annan personal än för rektorer.....	28
Kommuner gör ofta en bedömning i varje enskilt fall om en elev ska integreras.....	29
Vårdnadshavarens önskemål väger tungt vid val om en elev ska integreras i grundskolan	29
Kommunerna resonerar till viss del på olika sätt.....	30
Avslutande diskussion	32
Rektorer behöver se till att lärare får mer kunskap om och stöd i arbetet med grundskolans kursplaner.....	33
Rektorer behöver säkerställa att samverkan mellan lärare äger rum kring undervisning för integrerade elever	34
Rektorn behöver samla in mer information än enbart kunskapsresultaten för att säkerställa att integreringen är mer än en placering	34
Huvudmännen behöver samla in underlag från skolenheterna om integrerade elevers skolsituation	35

Bilaga 1.....	37
Bakgrund, syfte och frågeställningar	37
Bilaga 2.....	38
Metod och genomförande	38
Bilaga 3.....	39
Förslag på material kring undervisningen av integrerade elever	39
Bilaga 4.....	40
Förslag på diskussionsfrågor.....	40
Referenser.....	44

Förord

Skolinspektionen har i uppdrag att granska kvaliteten i sådan utbildning och pedagogisk verksamhet som står under myndighetens tillsyn. Granskningen innebär en detaljerad och systematisk undersökning av verksamhetens kvalitet inom ett avgränsat område, i förhållande till nationella mål och riktlinjer. Utgångspunkten är alla barns och elevers lika rätt till en god utbildning i en trygg miljö.

Huvudsyftet med kvalitetsgranskningen är att bidra till utveckling. Granskningen gör tydligt vad som behöver förbättras för att i högre grad nå målen för verksamheten inom det aktuella området. Syftet är även att beskriva väl fungerande inslag och att visa på framgångsfaktorer.

Skolinspektionens iakttagelser, analyser och bedömningar redovisas dels i form av enskilda beslut till de granskade skolorna och skolhuvudmännen, dels i denna övergripande och sammanfattande rapport. Genom beskrivningar av viktiga kvalitetsaspekter inom granskningsområdet, avser rapporten att ge ett utvecklingsstöd även för skolor som inte har granskats.

Rapporten redovisar resultatet av Skolinspektionens kvalitetsgranskning av skolsituationen för integrerade elever i grundskolan. Iakttagelserna och slutsatserna gäller de tio skolhuvudmän och tio skolor som har granskats och avser därmed inte att ge en nationell bild av förhållandena. Vilka kommuner som granskats framgår i bilaga 5.

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit Anna Möller, Skolinspektionen i Stockholm.

Sammanfattning

Skolinspektionen har genomfört en kvalitetsgranskning av skolsituationen för integrerade elever i grundskolan. "Integrerade elever" är enligt skollagen benämningen för elever som är mottagna i en skolform men får sin undervisning inom en annan skolform.¹ Granskningen gäller elever som är mottagna i grundsärskolan men som får hela eller delar av sin undervisning inom grundskolan.

Skolinspektionen har inte tidigare genomfört någon granskning av skolsituationen för denna elevgrupp. Mot bakgrund av hur regleringen kring integrering är utformad i skollagen finns möjlighet för kommunerna att utforma sina rutiner och strategier på många olika sätt. Detta leder till att det finns skillnader på vilket sätt en integrerad elevs skolsituation organiseras. Vissa kommuner integrerar till exempel alla elever som är mottagna i grundsärskolan och andra kommuner förordar sina grundsärskolor. Elever som är integrerade i grundskolan befinner sig i en skolsituation där två skolformer kombineras i ett och samma klassrum. Att säkerställa att en integrerad elev får den undervisning som hen har rätt till ställer krav på såväl lärarens arbete som på rektorn, som måste ge förutsättningar till läraren att bedriva en god undervisning.

I undervisningssituationen innebär det rent praktiskt att läraren ska planera undervisningen utifrån två läroplaner och bedöma elevernas kunskapsutveckling mot olika kunskapskrav. Den elev som är integrerad kan även läsa vissa ämnen enligt grundsärskolans läroplan, och enligt grundskolans läroplan i andra ämnen. Samtidigt som eleven ska få en undervisning som utgår från rätt kursplaner och från elevens behov och förutsättningar ska skolan även erbjuda en tillgänglig lärmiljö där alla elever blir delaktiga i det sociala sammanhanget i klassen och där den pedagogiska miljön stödjer lärandet. På flera skolor finns en ovana att arbeta med denna elevgrupp eftersom många skolor endast har ett fåtal integrerade elever och eftersom det kan vara första gången för lärarna att undervisa enligt grundsärskolans kursplaner. Skolinspektionen har, mot bakgrund av ovanstående, valt att granska detta område eftersom det finns en risk att elever som är integrerade inte får den undervisning de har rätt till. Skolinspektionen kan även konstatera att det finns lite forskning gällande denna elevgrupp.

Granskningens frågeställningar

Flera faktorer och processer på skolan påverkar om integrerade elever får den utbildning de har rätt till. Granskningen har inriktats på undervisningens genomförande samt på rektorn och huvudmannens ansvar. När det gäller undervisningen har granskningen fokuserat på om undervisningen utgår från rätt kursplan, om eleven får ett aktivt lärarstöd samt om undervisningen anpassas efter elevens behov och förutsättningar. Därutöver har lärmiljöns tillgänglighet granskats, det vill säga om de integrerade eleverna blir delaktiga i det sociala sammanhanget i klassen och om den pedagogiska miljön stödjer lärandet.

Huvudmannen och rektorn ansvarar för att ge lärare förutsättningar att bedriva en god utbildning för integrerade elever. I detta ingår att rektor säkerställer att lärarna får kompetensutveckling om grundsärskolans kursplaner samt elevens funktionsnedsättning, att det finns former och forum för samverkan lärare emellan och även med annan personal, samt att rektorn följer upp elevens skolsituation. Granskningen har även kartlagt varför huvudmännen väljer att integrera elever i grundskolan och hur de följer upp dessa elevers skolsituation.

Granskningens frågeställningar har undersökts genom:

¹ 7 kap. 9 § skollagen.

- **Tio skolbesök** i tio olika kommuner. Utgångspunkten för granskningen har varit att synliggöra skol-situationen för integrerade elever genom att följa elva elevers skoldag. Eleverna har gått i årskurs 7 och 8 på tio olika skolor. Syftet har varit att granska skolans arbetssätt och rutiner för att säkerställa att integrerade elever får den utbildning de har rätt till. På respektive skola har underlag till granskningen samlats in genom lektionsobservationer, intervjuer och dokument. Intervjuer har genomförts med de elva eleverna, deras mentorer, lärare, rektor samt skolans elevhälsoteam och förekommande assistenter. I samband med skolbesöken har totalt 36 lektioner observerats.
- **En enkät** till de 189 kommuner som enligt Skolverkets statistik hade integrerade elever i sina skolor under läsåret 2014/-15. Syftet med enkäten var att få en bild av *hur* huvudmän väljer att organisera integreringen och *varför* de väljer att integrera eleverna på valt sätt. Enkäten omfattade samtliga årskurser och besvarades av 170 kommuner.

Huvudsakliga resultat

Skolinspektionen har granskat utbildningen för elever som är integrerade i grundskolan. De elever som Skolinspektionen har följt vid de besökta skolorna har i flera fall mottagits i grundsärskolan efter att ha varit grundskoleelever i upp till fem, sex år. Dessa elever har alltså efter mottagandet bedömts kunna få även sin fortsatta utbildning i grundskolan. För elevers deltagande i granskningens skolbesök har vårdnadshavarnas samtycke krävts. Skolbesök har genomförts på tio skolor och det går därför inte att dra några generella slutsatser kring elevgruppens situation.

Utifrån de beskrivna omständigheterna bedöms undervisningen för integrerade i elever på de granskande skolorna i huvudsak fungera väl. De flesta eleverna får en undervisning anpassad efter sina behov och förutsättningar och blir delaktiga i ett socialt och pedagogisk sammanhang. Granskningen visar dock på vissa förbättringsområden som skulle öka kvaliteten i undervisningen.

Rektorer behöver ge bättre förutsättningar för lärare att bedriva en god undervisning för de integrerade eleverna. Det handlar främst om att skapa forum för undervisande lärare att samverka. På vissa skolor behöver även kunskapen kring grundsärskolans kursplaner höjas. Granskningen visar även att huvudmannen behöver förbättra sin uppföljning av utbildningen för integrerade elever.

När det gäller **undervisningen** för integrerade elever visar granskningens skolbesök:

- att det finns exempel på att undervisningen inte planeras efter grundsärskolans kursplan. Det innebär att eleverna inte får förutsättningar att arbeta med de förmågor och det innehåll som anges i grundsärskolans kursplan. Det förekommer att aktuell kursplan bestäms först vid bedömningstillfället och inte inför planeringen och genomförandet av undervisningen.
- att elevernas delaktighet i det pedagogiska och sociala sammanhanget främjas av att eleverna i stor utsträckning arbetar med uppgifter inom samma område som övriga klassen.
- att lärarna i stor utsträckning anpassar undervisningen utifrån elevernas behov och förutsättningar.

En integrerad elev har rätt till att *dels* erbjudas en undervisning enligt grundsärskolans kursplaner, *dels* att undervisningen ska anpassas efter elevens behov och förutsättningar. Även om granskningen visar att planeringen av undervisningen inte alltid utgår från grundsärskolans kursplaner så finns det flera goda exempel där elevens undervisning utgår från elevens behov och förutsättningar. Till exempel framkommer att eleverna kan ges individuella instruktioner, bildstöd och tydligt avgränsade uppgifter. Flera slags anpassningar som ges en integrerad elev kan vara desamma som de anpassningar som kan ges en grundskoleelev.

Rektorn kan besluta att en integrerad elev ska läsa ett eller några ämnen utifrån grundskolans kursplaner om eleven bedöms klara det. I annat fall är det viktigt att grundsärskolans kursplaner ligger till grund för uppgifterna i respektive ämne för elever som är mottagna i grundsärskolan. Om inte, det vill

säga om elevens uppgifter istället planeras efter grundskolans kursplan och innehåll, finns en risk att undervisningen blir för svår för eleven. Det begränsar även elevens möjligheter att utveckla förmågorna i grundskolans kursplaner. Granskningen har också visat att det kan leda till upplevd stress för eleven.

När det gäller **rektorns uppdrag att ge förutsättningar** till lärarna att bedriva en god undervisning för integrerade elever visar granskningens skolbesök:

- att kompetensutveckling och stöd kring arbetet med grundskolans kursplaner inte alltid erbjuds lärare som ska undervisa en integrerad elev, trots att de inte har erfarenhet av att undervisa elever som är mottagna i grundskolan. På fyra av de tio granskade skolorna har Skolinspektionen bedömt att ett av de viktigaste utvecklingsområdena är att rektorn behöver säkerställa att lärarna har kunskap och får kompetensutveckling om grundskolans kursplan.
- att det på åtta av de tio granskade skolorna saknas forum för att diskutera undervisningen för integrerade elever och att det finns ett behov av att stärka samverkansformer i arbetet kring integrerade elever.
- att rektorerna inte alltid samlar in relevant information för att följa upp integrerade elevers skolsituation. På tre av de tio granskade skolorna bedöms att rektorn behöver förbättra sin inhämtning av information om undervisningen i syfte att besluta om eventuella utvecklingsåtgärder.

En lärare som undervisar en grupp där det ingår en integrerad elev behöver vara väl insatt i vad som gäller i såväl grundskolans som grundskolans kursplaner. Lärare som inte tidigare undervisat enligt grundskolans kursplaner måste därför få förutsättningar att sätta sig in i dessa. Det finns annars en risk att undervisningen istället planeras efter grundskolans kursplan. Lärare som Skolinspektionen har mött undervisar i flera fall en integrerad elev för första gången. De uttrycker att stöd i form av löpande dialog med någon som har kompetens om grundskolan för att diskutera den specifika eleven är mer gynnsamt än "generella föreläsningar" om grundskolan.

Den osäkerhet kring grundskolans kursplaner som granskningen visar på kan innebära ett större behov av samverkan mellan lärare för att utbyta erfarenheter om undervisningen av integrerade elever. Granskningens skolbesök visar dock att sådan samverkan i flera fall saknas. Om denna möjlighet saknas finns det en risk att lärarna går miste om kunskap och information om eleven som skulle gynna arbetet med att anpassa undervisningen. Strukturerade former för samverkan skapar även förutsättningar för att få en bättre samsyn kring planering av undervisning för integrerade elever, liksom kring bedömning utifrån grundskolans kursplaner.

Alla rektorer följer inte heller upp integrerade elevers skolsituation på ett ändamålsenligt sätt. Det räcker inte att följa upp elevens kunskapsresultat för att ta reda på om eleven tillgodogör sig undervisningen i grundskoleklassen eller om eleven är delaktig i det pedagogiska och sociala sammanhanget. En ändamålsenlig uppföljning av undervisningens organisering och kvalitet är också nödvändig för att rektorn ska kunna ge förutsättningar för lärare och personal att bedriva en god undervisning för eleverna. Annars finns risk att integreringen endast blir en placering.

När det gäller **huvudmannens ansvar** visar granskningen:

- att cirka en tredjedel av de 170 kommuner som besvarade Skolinspektionens enkät inte samlar in de integrerade elevernas kunskapsresultat och/eller annan målfyllelse.
- att vårdnadshavarens önskemål tillmäts mycket stor betydelse vid kommunens beslut om en elev ska gå integrerad i grundskolan. En femtedel av de 170 kommunerna har generella rutiner för att fatta beslut om att integrera en elev i grundskolan medan majoriteten (65 procent) gör en bedömning i varje enskilt fall utifrån elevens behov och förutsättningar.

Rektorns ansvar att ge förutsättningar till lärare och annan personal, så att de kan ge integrerade elever en god undervisning, är nära kopplat till huvudmannens ansvar att ge förutsättningar till skolorna. Av granskningens enkät framgår att cirka en tredjedel av kommunerna inte samlar in integrerade elevers kunskapsresultat och/eller annan måluppfyllelse. Det innebär att skolsituationen för integrerade elever inte alltid ingår i kommunernas systematiska kvalitetsarbete. Detta försvårar i sin tur kommunernas möjlighet att fatta beslut om resursfördelning och eventuella riktade insatser för att kunna utveckla utbildningen för integrerade elever. Det kan också försvåra beslutet när kommunerna ska avgöra om en elev som tas emot i grundsärskolan ska få sin utbildning i en grundsärskoleklass eller som integrerad elev i grundskolan.

Vårdnadshavarens och elevens önskemål är i praktiken avgörande faktorer vid beslutet om att en elev ska gå integrerad i grundskolan, trots att det inte är lagstadgad rätt att få sin utbildning som integrerad elev. Skolinspektionen anser att en god dialog mellan skola och vårdnadshavare i många fall är avgörande för att det ska bli en god skolsituation för eleven. För elever som mottas i grundsärskolan måste det dock alltid göras en bedömning var eleven får den bästa skolsituationen ur elevens perspektiv.

Inledning

Elever som är mottagna i grundsärskolan har en möjlighet att få sin utbildning inom grundskolan. Vissa elever utreds och tas emot i grundsärskolan inför skolstart och andra blir det under sin grundskoletid. Granskningen visar att en vanlig anledning till att en elev går i en grundskoleklass efter mottagandet istället för att gå i en grundsärskoleklass är att vårdnadshavarna önskar det. Det kan till exempel bero på att de önskar att eleven ska få behålla sina sociala kontakter.

Elever som är integrerade befinner sig i en skolsituation där två skolformer i vissa fall kombineras i ett och samma klassrum. I en sådan situation ska läraren planera undervisningen utifrån två läroplaner och bedöma elevernas kunskapsutveckling mot olika kunskapskrav. Den elev som är integrerad kan även läsa vissa ämnen enligt grundsärskolans läroplan, och enligt grundskolas läroplan i andra ämnen. Samtidigt som eleven ska få en undervisning som utgår från rätt kursplaner och från elevens behov och förutsättningar ska skolan även erbjuda en tillgänglig lärmiljö där alla elever blir delaktiga i det pedagogiska och sociala sammanhanget i klassen. Detta ställer krav på såväl lärarens arbete som på rektor som måste ge goda förutsättningar till läraren att bedriva en god undervisning. Skolinspektionen har inte tidigare genomfört någon granskning av skolsituationen för elever som är mottagna i grundsärskolan men som får sin skolgång integrerad i grundskolan.

Granskningens frågeställningar

Flera faktorer och processer på skolan påverkar om integrerade elever får den utbildning de har rätt till. Denna granskning fokuserar på tre frågeställningar.

I den första delen av rapporten redovisas de två första frågeställningar som gäller undervisningens genomförande. Den första frågeställningen handlar om huruvida undervisningen utgår från rätt kursplan, om undervisningen anpassas efter elevens behov och förutsättningar samt i vilken utsträckning eleven ges ett aktivt lärarstöd. Den andra frågeställningen behandlar lärmiljöns tillgänglighet, det vill säga om de integrerade eleverna blir delaktiga i det sociala sammanhanget i klassen och om den pedagogiska miljön stödjer lärandet.

I den andra delen av rapporten redovisas den tredje frågeställningen, som behandlar vilka förutsättningar rektor ger till lärare för att de ska kunna bedriva en god undervisning för integrerade elever. I detta ingår om lärarna får kompetensutveckling om grundsärskolans kursplaner samt elevens funktionsnedsättning, om det finns former och forum för samverkan lärare emellan och även med annan personal, samt om rektor följer upp elevens skolsituation. Ytterst är det huvudmannen som ansvarar för att utbildningen motsvarar skollagens krav på kvalitet och likvärdighet.

I den tredje delen av rapporten redovisas varför huvudmännen väljer att integrera elever i grundskolan och hur de följer upp dessa elevers skolsituation.

Rapporten består av resultaten från skolbesök på tio skolor i tio olika kommuner samt en enkät. På de tio skolorna har Skolinspektionen följt elva integrerade elever i årskurs 7 och 8. På respektive skola har underlag till granskningen samlats in genom lektionsobservationer, intervjuer och dokument. Varje skola har efter besöket fått en verksamhetsrapport och ett beslut med identifierade utvecklingsområden som riktar sig till den aktuella huvudmannen.

I granskningen genomfördes också en enkät i syfte att kartlägga *hur* huvudmän väljer att organisera integreringen och *varför* de väljer att integrera eleverna på valt sätt. Enkäten skickades till de 189 kommuner som enligt Skolverkets statistik hade integrerade elever i sina skolor under läsåret 2014/15. Enkäten omfattar samtliga årskurser och besvarades av 170 kommuner.

Integrerade elever

Elever som är mottagna i en skolform men som får sin undervisning inom en annan skolform kallas enligt skollagen ”integrerade elever”. I denna granskning handlar det om elever som är mottagna i grundsärskolan och som får hela eller delar av sin undervisning inom grundskolan. För att en elev ska integreras krävs att de huvudmän som berörs är överens om detta och att elevens vårdnadshavare medger det. För en elev som på detta sätt får sin utbildning inom en annan skolform (grundskola) gäller de bestämmelser som avser den ursprungliga skolformen (grundsärskola). Rektorn för den skolenheten där eleven får sin undervisning får dock besluta om de undantag från dessa bestämmelser (grundsärskolans) som krävs med hänsyn till undervisningens uppläggning (i grundskolan).²

Det varierar mellan skolor och kommuner hur många elever som integreras, hur integreringen organiseras och vad integreringen innebär för eleven i praktiken. Enligt den senaste sammanställningen från Skolverket (läsåret 2014/-15) finns det totalt 1 198 elever som är mottagna i grundsärskolan och integrerade i grundskolan. Det motsvarar drygt 20 procent av alla elever som läser ämnen i grundsärskolan³ och den nivån har varit konstant sedan 2011/-12. Enligt Skolverkets statistik har 77 kommuner två till fyra elever som är integrerade, 73 kommuner har fem eller fler elever som är integrerade och 39 kommuner har en elev som är integrerad. Skolverkets statistik visar även att 101 av landets kommuner inte har någon elev som är integrerad.⁴ I enstaka kommuner är alla elever som är mottagna i grundsärskolan integrerade i grundskolan. För gymnasial utbildning finns ingen reglering i skollagen som stödjer möjligheten att integrera elever.

Integrering – inkludering – tillgänglig lärmiljö

I lagtexten benämns den aktuella elevgruppen som ”integrerade elever”.⁵ Begreppet integrering har under en längre tid diskuterats. En kritik mot begreppet är att den för mycket kommit att handla om den fysiska placeringen av eleverna samt att begreppet bygger på en uppdelning mellan ”vi” och ”dem”. Integrering kom att förknippas med att den som identifierats som avvikande ska anpassas till en miljö som inte från början utformats med utgångspunkt i elevers olikhet.⁶ Så småningom kom begreppet inkludering att användas för den bredare innebörden, alltså ett fokus på hur skolan skulle kunna utformas för att passa alla elever.⁷ Idag finns ingen entydig definition av varken begreppet integrering eller inkludering.⁸

I denna rapport används uttrycket ”integrerade elever”. Begreppet har dock i rapporten en bredare betydelse än en fysisk placering och rapporten fokuserar på att granska om eleverna erbjuds en tillgänglig lärmiljö. En tillgänglig lärmiljö innebär bland annat att skolan använder arbetssätt som gör det möjligt för elever att delta utifrån sina behov och förutsättningar samt att eleverna blir delaktiga i det sociala sammanhanget i klassen och att den pedagogiska miljön stödjer lärandet.

² 7 kap. 9 § skollagen.

³ Det vill säga exklusive elever som läser ämnesområden/inriktning träningskola.

⁴ Skolverkets officiella statistik.

⁵ 7 kap. 9 § skollagen.

⁶ Nilholm och Göransson (2013), *Inkluderande undervisning – Vad kan man lära av forskningen?* s.23

⁷ Nilholm och Göransson (2013), *Inkluderande undervisning – Vad kan man lära av forskningen?* s.25

⁸ Skolverket (2015). *Stödmaterial. Integrerade elever*, s. 10.

Granskningens avgränsningar

Granskningens skolbesök har avgränsats till att endast omfatta skolor med elever som är mottagna i grundsärskolan och som får *hela* eller *delar* av sin undervisning i *helklass* i grundskolan. Skolor där elever får all sin undervisning i en särskild undervisningsgrupp eller endast läser något enstaka ämne tillsammans med elever i grundskolan omfattas inte av granskningen. Vid granskningens skolbesök har Skolinspektionen följt elever som läser ämnen enligt grundsärskolans kursplaner och inte elever som läser ämnesområden. Det har även gjorts en avgränsning till elever i årskurs 7 och 8 eftersom skillnaderna mellan grundskolans och grundsärskolans kursplaner är större i årskurserna 7–9. Därmed antas att det ställs högre krav på undervisningen i de högre årskurserna. Elever i årskurs 9 har inte deltagit i granskningens skolbesök eftersom de under granskningsperioden avslutar sin obligatoriska skolgång. Skolbesök har genomförts på totalt tio skolor. Granskningen omfattar endast skolor med kommunala huvudmän. Anledningen är att antalet integrerade elever på fristående skolor är mycket litet.

De elever som Skolinspektionen har följt har i flera fall mottagits i grundsärskolan efter att ha varit grundskoleelever i upp till fem, sex år. Dessa elever har alltså efter mottagandet bedömts kunna få även sin fortsatta utbildning i grundskolan. För elevers deltagande vid de besökta skolorna har även vårdnadshavarnas samtycke krävts. Skolbesök har genomförts på tio skolor och det går därför inte att dra några generella slutsatser kring elevgruppens situation.

Undervisningen

När det gäller undervisningen för integrerade elever är det viktigt *dels* att undervisningen planeras efter grundsärskolans kursplan, *dels* att undervisningen anpassas efter elevens behov och förutsättningar. Det är också viktigt att lärare och annan personal skapar en tillgänglig lärmiljö, där eleven blir delaktig i det pedagogiska och sociala sammanhanget i klassen.

Vid granskningens skolbesök har Skolinspektionen träffat integrerade elever i tio olika skolor. På skolorna går enstaka integrerade elever. Flera av deras lärare undervisar en integrerad elev för första gången och det är första gången som de arbetar med grundsärskolans kursplaner. Eleverna har i de flesta fall börjat skolan som grundskoleelever, men har efter en tid tagits emot i grundsärskolan. De går nu i årskurs 7 eller 8.

Nedan ges tre illustrerande beskrivningar av hur undervisningssituationen för en integrerad elev kan se ut. Exempelen är sammansatta utifrån flera elever och lärares erfarenheter.

I ett klassrum befinner sig en integrerad elev i klassrummet med sin klass när läraren har genomgång. Genomgången riktar sig till grundskoleeleverna och mycket av innehållet i genomgången ingår inte i grundsärskolans kursplan. Läraren har resonerat att eleven säkert ”snappar upp” någonting ändå, och att det är bättre att eleven får sitta i klassrummet med sina klasskompisar än att sitta själv någon annanstans. Under genomgången börjar eleven göra någonting annat istället för att lyssna. Eleven tycker att genomgången är svår. När det sedan är dags att börja arbeta berättar läraren för klassen vad de ska jobba med. Tio minuter in på lektionen kommer läraren fram till eleven för att berätta vad eleven ska göra, vilket är helt andra uppgifter och ett annat område än vad de övriga eleverna jobbar med.

I ett annat klassrum befinner sig en integrerad elev i klassrummet med sin klass när läraren har genomgång. Innan läraren påbörjade genomgången berättade läraren för eleven var hen hittar sin genomgång som läraren i förväg har spelat in och lagt upp på elevens lärplattform. Läraren vet att innehållet som hen ska gå igenom för resten av klassen är abstrakt och omfattar ett område som eleven tycker är svårt. Innehållet ingår inte heller i grundsärskolans kursplan. Läraren går efter genomgången fram till eleven för att se hur arbetsuppgifterna fortskrider. Genom att eleven kommer igång tidigt på lektionen med sitt arbete och får tydliga instruktioner, orkar och inspireras eleven till att göra flera olika uppgifter själv under lektionen, berättar läraren.

I ett tredje klassrum befinner sig en integrerad elev i klassrummet med sin klass. Alla elever sitter indelade i grupper som beslutats av läraren. Läraren inleder en klassrumsdiskussion i vilken den integrerade eleven deltar. Eleven har inför lektionen fått förbereda sig och fått en introduktion till den aktuella arbetsuppgiften. Läraren har även i förväg funderat ut vilka slags frågor som kan ställas till eleven så hen kommer till tals i klassen. När övriga elever ska skriva en debattartikel om ämnet de precis diskuterat får den integrerade eleven uppgiften att skriva en text med för- och nackdelar om samma ämne. Eleverna arbetar i diskussionsgrupperna under lektionen. Läraren har utformat grupperna så att den integrerade eleven, precis som övriga elever i klassen, ska bli aktiv och komma till tals i den grupp hen tilldelats. Läraren går runt i klassrummet för att följa och stödja arbetet.

Dessa tre beskrivningar är exempel på hur undervisningens upplägg påverkar lärmiljöns tillgänglighet. De två första beskrivningarna illustrerar undervisningssituationer där den integrerade eleven på olika sätt får anpassade uppgifter men utan att ingå i det pedagogiska och sociala sammanhanget i klassen. Endast i den tredje beskrivningen kan läraren sägas ha skapat en lärmiljö som är tillgänglig för den integrerade eleven.

Centrala utgångspunkter för undervisning av integrerade elever

Utgångspunkten när en elev är mottagen i grundsärskolan är att eleven ska läsa enligt grundsärskolans kursplaner. Det är av vikt att grundsärskolans kursplaner finns med redan i planeringen av undervisningen då det är i planeringen som läraren ger förutsättningar för eleven att visa sina kunskaper och förmågor. Vissa förmågor betonas mer i grundsärskolan än i grundskolan, nämligen förmågorna att lösa problem i vardagen, att inta ett kritiskt förhållningssätt, att söka information och att utveckla språkförmågan. När det gäller det centrala innehållet skiljer sig innehållet i grundsärskolans ämnen från grundskolans både i omfattning och innehåll. Generellt sett är det större skillnader i innehållet i ämnen som har en mer abstrakt karaktär, till exempel matematik, än i ämnen med fler praktiska inslag, till exempel bild.

Läraren behöver även planera relevanta bedömningssituationer. Det finns inget samband mellan betygskraven i grundskolan och grundsärskolan. Till exempel kan ett A i grundsärskolan inte sägas motsvara betyget E i grundskolan. Grundsärskolans kunskapskrav bygger på de förmågor och centrala innehåll som beskrivs i grundsärskolans läroplan och kursplaner, vilket innebär att planering, genomförande och bedömning behöver ta sin utgångspunkt i en och samma kursplan.

Elever som är mottagna i grundsärskolan kan också, om de bedöms ha möjlighet till det och efter beslut av rektor, läsa ett eller flera ämnen enligt grundskolans kursplaner. Detta behöver avgöras redan vid planeringen av undervisningen inom det aktuella ämnet så att eleven vet mot vilka kunskapskrav som hen ska arbeta. Om en elev når kunskapskraven i majoriteten av grundskolans ämnen kan det vara en signal om att mottagandet i grundsärskolan behöver prövas på nytt.

Det är viktigt att komma ihåg att undervisning enligt grundsärskolans kursplaner inte är en anpassning av undervisningen, utan en rättighet att få en undervisning enligt en annan kursplan som kommer med att eleven blir mottagen i grundsärskolan. Alla elever har därefter, oavsett skolform, rätt till en undervisning som är anpassad efter deras behov och förutsättningar. Det är alltså inte samma sak att anpassa grundskoleklassens uppgifter efter den integrerade elevens behov och förutsättningar som att erbjuda en undervisning enligt grundsärskolans kursplaner. Flera slags anpassningar kan dock vara desamma för en grundskoleelev och en integrerad elev såsom individuella instruktioner, tydligt avgränsade uppgifter och bildstöd. Det är dock viktigt att grundsärskolans kursplan ligger till grund för uppgifterna för eleven som är mottagen i grundsärskolan.

Resultat från granskningens skolbesök gällande undervisningen

Granskningens skolbesök visar exempel på att undervisningen inte planeras efter grundsärskolans kursplaner så att elever får förutsättningar att arbeta med förmågorna i dessa kursplaner och också göra detta utifrån rätt innehåll. Det finns exempel på att det inte bestäms om eleven ska bedömas mot grundskolans eller grundsärskolans kursplan förrän vid bedömningstillfället. Lärare har inte heller alltid getts förutsättningar att sätta sig in i grundsärskolans kursplaner och har därför inte tillräckliga kunskaper om dessa. En lärare som undervisar en grupp där det ingår en integrerad elev behöver vara väl insatt i vad som gäller i båda skolformerna. Utifrån en medvetenhet om skillnader och likheter mellan grundskolans och grundsärskolans kursplaner behöver läraren sedan fundera över planeringen av undervisningen. Det kan till exempel gälla val av arbetssätt, arbetsformer och redovisningsformer, så att varje elev ges förutsättningar att utveckla de förmågor som finns beskrivna i den kursplan de följer. Inför lärarens planering och genomförande av undervisningen behöver rektorn eventuellt också be-

sluta om den integrerade eleven skulle kunna läsa något eller några ämnen enligt grundskolans kursplaner. Konsekvensen kan annars bli att eleven och lärarna inte i förväg vet mot vilka kunskapskrav eleven ska bedömas.

Som nämndes ovan har eleven rätt till *dels* en undervisning enligt grundsärskolans kursplaner, *dels* att undervisningen anpassas efter elevens behov och förutsättningar. Även om skolbesöken visar att planeringen av undervisningen inte alltid utgår från grundsärskolans kursplaner så finns det flera goda exempel i granskningen på hur undervisningen anpassats efter elevens behov och förutsättningar. Till exempel framkommer att eleverna kan få individuella instruktioner, bildstöd och tydligt avgränsade uppgifter. Eleverna ges även i hög utsträckning uppgifter inom samma område som övriga elever i klassen. Då eleven ingår i ett pedagogiskt sammanhang i undervisningssituationen med sin klass bedöms elevens delaktighet gynnas. Skolbesöken visar alltså att de integrerade eleverna i stor utsträckning får en anpassad och tillgänglig undervisning men att undervisningen i vissa fall i större utsträckning behöver utgå från rätt kursplan.

Det finns exempel vid skolbesöken på att de integrerade eleverna har en assistent eller resursperson kopplad till sin undervisningssituation. Av dessa fall framgår att skolor löpande utvecklar assistents/resurspersonens roll och ansvar samt följer hur detta kan påverka elevens delaktighet och självständighet i klassrummet.

I kapitlet nedan presenteras skolbesökens resultat som rör undervisningen av integrerade elever under tematiska rubriker.

Undervisningen planeras och genomförs i vissa fall inte enligt rätt kursplan

Granskningen visar exempel på att undervisningen inte planeras och genomförs enligt grundsärskolans kursplan och att aktuell kursplan ibland bestäms först vid bedömningstillfället. På flera skolor beskriver lärarna att de utgår från grundskolans kursplaner när de planerar sin undervisning för den integrerade eleven. Det varierar därefter mellan olika lärare och olika skolor i vilken utsträckning de sedan utformar arbetsuppgifter som utgår från de förmågor som föreskrivs i grundsärskolans kursplaner eller om uppgifterna utformas efter elevens behov, men på grundskolenivå. Det förekommer att det först vid tillfället för en samlad bedömning av elevens kunskaper avgörs om eleven ska bedömas enligt grundskolan eller grundsärskolans kursplan. Bristande kunskaper om grundsärskolans kursplaner kan vara en anledning att uppgifterna i vissa fall snarare planeras utifrån elevens behov men enligt grundskolans kursplan.

Det finns exempel på att lärarna utgår från grundskolans kursplaner när de planerar sin undervisning för klassen som den integrerade eleven går i. Vissa lärare planerar därefter arbetsuppgifter som utgår från förmågorna i grundsärskolans kursplaner för den integrerade eleven. Det finns dock även exempel i granskningen där vissa lärare planerar och undervisar enligt grundskolans kursplan för att se om eleven "klarar det". Först vid bedömningstillfället bestämmer de om eleven ska bedömas enligt grundskolans eller grundsärskolans kursplaner. Det framkommer även exempel på att lärare är osäkra på om de ska välja att utgå från endera kursplanen inför ett arbetsområde, eller i efterhand i samband med bedömning av elevens förmågor.

Samhällsorienterande ämnen och naturorienterande ämnen (NO- och SO-ämnen) skiljer sig mellan grundskolan och grundsärskolans kursplaner bland annat genom att de läses i block i grundskolan till skillnad från grundskolan. Det har framkommit exempel på att lärare anser att det är svårt att ge eleven möjlighet att arbeta med och utveckla teoretiska förmågor på sin nivå i just dessa ämnen och bedöma elevernas kunskaper med blockbetyg när övriga elever får ämnesbetyg. Lärare uttrycker att eleven ibland får vara med på genomgångar eller arbeta med sådant som egentligen inte ingår i

grundskolornas kursplaner. Lärarna på en skola berättar att eleven läser NO- och SO ämnen som enskilda ämnen med resten av klassen och inte i block såsom i grundskolornas kursplan. *"En del saker har eleven fått läsa fast det inte ingår i elevens kursplan för att det inte ska bli utpekande"*, säger en lärare. På en annan skola beskrivs att eleven får handledning och enskild undervisning med speciallärare och specialpedagog i ett par ämnen där innehållet i kursplanerna skiljer sig mer åt och eleven har behov av mer stöd. Lärarna beskriver dock att eleven främst deltar i helklassundervisning.

"inte bara skala av eller korta ner innehållet i arbetsuppgifterna"

I granskningen framkommer även flera goda exempel på hur lärarna planerar uppgifter så att centralt innehåll i grundskolornas kursplaner behandlas för den integrerade eleven. Till exempel har integrerade elever fått i uppgift att skriva en faktatext eller beskriva för- och nackdelar om samma ämne som övriga elever gör en diskussionstext eller debattartikel om. Ett annat exempel är när eleven i ämnet musik fick spela grundtoner på samma låtar som övriga elever spelar ackord till så de sedan kunde spela tillsammans. En lärare beskriver hur den integrerade eleven i ett samhällsorienterande ämne fick måla en karta om vägen från skolan till elevens hem i stället för den kartuppgift som grundskoleleverna hade utifrån det centrala innehållet i grundskolornas kursplan. *"Det blir en annan uppgift men kopplat till det som de andra eleverna gör"*, berättar läraren.

Grundskolornas kursplaner måste finnas med redan i planeringen av undervisningen. Lärarna på en skola beskriver att lärare utan vana att undervisa integrerade elever ofta "kommer på" grundskolornas kursplaner för sent i planeringen. De beskriver hur de jämför de två kursplanernas innehåll när de planerar undervisningen och tycker, nu när de arbetat med det ett tag, att det är ganska lätt. Lärare har tagit fram kursplanerna i A3-format i sina ämnen så att de ska kunna jämföra och få en överblick över skillnaderna i kursplanerna. En rektor beskriver att en lärare fick ta del av en planering i ett ämne från en grundskola att inspireras av.

Lärare beskriver att det är en utmaning att inte bara "skala av eller korta ner" innehållet i arbetsuppgifterna för den integrerade eleven utan att det också handlar om att hitta andra ingångar till uppgifter och material.

Om eleven har förutsättningar att nå grundskolornas kunskapskrav i enskilda ämnen ska eleven ges möjlighet att läsa dessa ämnen enligt grundskolornas kursplan. Viktiga resonemang som har förts kring valet av kursplan är bland annat i en intervju med ett elevhälsoteam. De framhöll att dessa elever ofta ges mycket stöd i undervisningen, vilket också behöver tas i beaktande vid valet om en elev ska läsa något ämne enligt grundskolornas kursplan. *"Det är viktigt att eleverna får mycket stöd i själva inläringen men de behöver ju också kunna visa på förmågorna mer självständigt för att få betyg enligt grundskolan"*. En elevhälsorepresentant uttrycker även att det finns en risk att eleven inte får lika gedigna kunskaper och förmågor "som sätter sig" enligt grundskolornas kursplan som eleven kanske hade fått om elevens undervisning utgått från grundskolornas kursplaner.

Skolbesöken visar att det finns exempel på skolor där lärarnas kunskaper om grundskolornas kursplaner behöver stärkas. Av de lärare som Skolinspektionen observerat i granskningen har flera av dem inte undervisat integrerade elever tidigare. För att säkerställa att eleven får undervisning enligt rätt kursplan finns exempel på skolor där det finns en utsedd person med kompetens om grundskolornas kursplaner som stöd för lärare och elev. Dessa personer har haft en nyckelroll i arbetet med elevens skolsituation. Hur arbetet på skolorna är upplagt ser olika ut. På en skola skickar lärarna elevens veckoplanering till specialläraren som bedömer om uppgifterna utgår från rätt kursplan och om uppgifterna är utformade efter elevens behov och förutsättningar. Om specialläraren inte tror att uppgifterna fungerar för eleven så skickas de tillbaka till läraren. Lärarna uttrycker att de har fått in en bra rutin som innebär att veckans planering för eleven alltid skickas till specialläraren på måndag morgon. På en annan skola finns en behörig grundskolelärare med i undervisningen och som löpande diskuterar elevens arbetsuppgifter med lärarna.

Lärare anpassar undervisningen i stor utsträckning efter elevernas behov, dock inte alltid enligt grundskolans kursplan

Skolinspektionen bedömer att lärarna i stor utsträckning på flertalet av de besökta skolorna anpassar undervisningen utifrån elevernas behov och förutsättningar. Dock sker detta inte alltid enligt grundskolans kursplaner. Som ovan konstaterats har eleven rätt till att *dels* erbjudas en undervisning enligt grundskolans kursplaner, *dels* att undervisningen ska anpassas efter elevens behov och förutsättningar. Även om skolbesöken visar att planeringen av undervisningen i vissa fall inte utgår från grundskolans kursplaner så finns det flera goda exempel där elevens undervisning utgår från elevens behov och förutsättningar. Flera slags anpassningar kan också vara de-samma för en grundskoleelev och en integrerad elev såsom individuella instruktioner, tydligt avgränsade uppgifter och bildstöd. Det är dock viktigt att grundskolans kursplan ligger till grund för uppgifterna för eleven som är mottagen i grundskolan och att anpassningen inte blir att eleven får "lättare" uppgifter utformade enligt grundskolans kursplan.

"Det är viktigt att eleven utmanas också. Det finns en risk att lärarna nöjer sig med att hen når kunskapskraven."

Granskningen visar på flera goda exempel på hur lärarna arbetar i klassrummet för att stödja eleverna och anpassa undervisningen efter elevernas behov och förutsättningar. På flera skolor beskrivs att lärarna är noga med att skriva tydliga instruktioner till eleven, ge eleven anpassade texter och uppgifter, ge eleven en egen genomgång av uppgiften och möjlighet till inläst material och muntliga instruktioner. Lärare beskriver *"Det är lättare när man gör något väldigt konkret. Det fungerar bra när man går fram till eleven och ger hen muntliga instruktioner individuellt"*. En annan lärare berättar att hen brukar ge korta uppgifter och ofta koppla en film till innehållet. Lärarna berättar att de särskilt tar hänsyn till eleven vid gruppindelningar för att skapa en grupp i vilken de tror att eleven ska vara bekväm och bli aktiv.

På en skola har lärarna utvärderat undervisningen för eleven och bland annat kunnat konstatera att det fungerar bra när de ger eleven korta instruktioner och en avgränsad arbetsuppgift, till exempel *"läs den här texten så kommer jag tillbaka om tio minuter"* eller *"gör fyra tal så kommer jag tillbaka och ser hur det har gått"*. Lärarna uppger att det har varit framgångsrikt med små delmål, snabba uppföljningar och lite tidspress. På samma skola har lärarna kommit överens om vissa gemensamma anpassningar för eleven, exempelvis alternativa redovisningsformer. Ett behov som förekommer hos elever vid flera skolbesök är att de behöver förberedas på olika moment i undervisningen och inför schemabrytande aktiviteter.

Granskningen visar dock på exempel att lärare uttrycker att det är svårt att veta vilken nivå de ska lägga undervisningen på för integrerade elever. Lärare och rektorer på flera skolor beskriver en balansgång mellan att inte ställa för höga krav men att samtidigt ha höga förväntningar på eleven. En rektor uttrycker *"Det är viktigt att eleven utmanas också. Det finns en risk att lärarna nöjer sig med att eleven når kunskapskraven."* Flera lärare beskriver att eleverna är känsliga för krav. En lärare berättar att det är svårt att pressa eleven för då kan det hända att eleven vägrar göra uppgiften medan en annan lärare beskriver att lite press får eleven att jobba. En tredje lärare uttrycker *"Man ska inte ställa för höga krav. Det är viktigt att bygga en relation först och försöka ta reda på vad eleven är intresserad av."*

En del i att utforma undervisningen efter elevens behov är att eleven får anpassat material. Det förekommer att lärare uttrycker att det är svårt att hitta material som är lämpligt till de integrerade eleverna. Andra skolor som har haft integrerade elever tidigare beskriver att det finns gott om arbetsmaterial för grundskolan. De framhäver dock att det är viktigt att inte bara utforma undervisningen eller arbetsuppgifterna utifrån grundskolans kursplaner, utan även anpassa dessa uppgifter efter den aktuella elevens behov.

Granskningens skolbesök visar att det finns elever som inte vill att det ska märkas att de är i behov av stöd eller att de läser enligt en annan kursplan. Det förekommer att eleven inte alltid vill ta emot den hjälp eller stödmaterial som skolor erbjuder, såsom bildstöd. Det finns exempel på skolor som har hittat strategier för detta. På en skola där eleven inte vill att det ska synas att hen har behov av stöd och får uppgifter enligt en annan kursplan arbetar alla elever med uppgifter som finns upplagda på en digital plattform. Eftersom uppgifterna läggs in på förhand kan eleven få egna anpassade uppgifter. Det blir därmed möjligt att arbeta med anpassade uppgifter utan att anpassningen är synlig för andra elever. Lärarna beskriver också att eleven kan dela dokument i datorn med resurspedagogen, och därmed löpande få stöd i form av skrivna kommentarer eller förslag utan att resurspedagogen behöver sitta bredvid eleven.

Granskningens skolbesök visar även på exempel där rektorn och lärarna driver ett arbete för att generellt utveckla arbetet med anpassning av undervisningen på skolan. Lärarna beskriver att de i samtal diskuterar arbetet med anpassningar. Flera lärare tar även upp skolgemensamma anpassningar som rör tydlighet och struktur i klassrummet. I vissa fall utgår dessa från de integrerade eleverna och utgör anpassningar som gynnar alla elever. I andra fall är det anpassningar som andra elever behöver men som också gynnar de integrerade eleverna. Vissa skolor har till exempel gemensamma strukturer för tydlighet i start och avslut av lektion samt för hur läraren använder tavlan i klassrummet och andra skolor använder till exempel bildstöd för alla elever. Lärare berättar att det arbetet bidrar till en mer tillgänglig lärmiljö för de integrerade eleverna och för andra elever på skolorna. En rektor tar också upp skolans utvecklingsarbete kring språkutvecklande arbetssätt och lärarnas ledarskap i klassrummet. *"Lärarna tvingas tänka till, de breddar sin verktygslåda, vilket gynnar alla elever."*

Eleverna arbetar med uppgifter inom samma område som övriga elever i klassen, vilket gynnar elevens delaktighet

Skolinspektionens bedömning är att lärarna lägger stor vikt vid att eleven ska få vara delaktig i det pedagogiska och sociala sammanhanget i klassen, och strävar efter att ge eleven uppgifter inom samma område som övriga elever i klassen. Det har framkommit att det är en balansgång att anpassa undervisningen efter elevens behov och förutsättningar samtidigt som eleven ska få vara delaktig i undervisningssituationen med övriga elever i klassen. Lärare förklarar att eleven ibland skulle få en mer anpassad undervisning i en mindre grupp men att de arbetar för att eleven ska få stöd i klassrummet och att eleven ska få arbeta med liknande uppgifter som övriga elever. Detta kräver planering från lärarnas sida och olika arbetsmetoder har beskrivits på skolorna såsom att i vissa ämnen förbereda eleven enskilt eller i mindre grupp inför undervisningen i helklass. En del i arbetet med att skapa en tillgänglig lärmiljö är att se till att alla elever ges möjlighet att komma till tals. Det är särskilt viktigt att utveckla strategier för att elever med funktionsnedsättning ska kunna uttrycka sin mening, eftersom de ofta kommer till tals i lägre grad än andra.⁹

Granskningen visar goda exempel på att lärarna arbetar för att eleven ska vara en del i det pedagogiska och sociala sammanhanget i klassen. Lärare har sett till att den integrerade eleven arbetar med samma områden och liknande uppgifter som sina klasskamrater. På en skola uttrycker såväl lärare som rektor att det är viktigt att den integrerade eleven, så långt som möjligt, ges förutsättningar att arbeta med samma slags uppgifter som sina klasskamrater eftersom eleven motiveras och utvecklas av det: *"Eleven vill göra som de andra eleverna och utvecklas av det. Eleven vinner väldigt mycket på det."*

För att möjliggöra för eleven att vara delaktig i ett pedagogiska och sociala sammanhang i klassen finns goda exempel på skolor där eleven ges möjlighet till förberedelse inför undervisning i helklass i vissa

⁹ SPSM (2015) *Delaktighet – ett arbetssätt i skolan*, s. 48.

ämnen. På en skola berättar lärarna att de kan ta kontakt med skolans grundsärskolelärare om de upplever ett behov av att samplanera något särskilt i exempelvis ett arbetsområde. Grundsärskoleläraren kan då förbereda eleven inför ett moment eller en uppgift. På en annan skola får eleven handledning enskilt med speciallärare och specialpedagog vilket gör att eleven kan komma väl förberedd till helklassundervisning och få ut mer av arbetet i klassrummet. Andra exempel på sådana strategier är då eleven i ett ämne får teoretiska genomgångar i en mindre grupp och att de praktiska delarna sedan genomförs i grundskoleklassen. Andra skolor ger exempel på att den integrerade eleven får viss undervisning i liten grupp med både integrerade elever och grundskoleelever med behov av stöd. I en del fall har det resulterat i att eleven önskar mer tid i helklass och i andra fall att eleven önskar mer undervisning i en mindre grupp.

På en skola uppger lärare att helklassundervisningens främsta vinst för integrerade elever är möjligheten för eleven att samverka med andra elever och ingå i ett socialt sammanhang. Genom Skolininspektionens lektionsobservationer och intervjuer med elever framkommer dock exempel på att elever inte vill svara på frågor i klassrummet eller prata inför klassen. En elev beskriver: *"Jag svarar inte (på frågor i helklass), jag vågar inte även om jag kan."* En annan elev uttrycker: *"Jag räcker aldrig upp handen, jag sitter bara tyst. Känner inte att jag kan och jag vill inte. Det är skönt att bara sitta tyst."* Det finns goda exempel på hur skolorna arbetar med elevernas självförtroende och för att få dem att våga ta plats i klassrummet. På en skola fick en elev öva flera gånger på sin redovisning inför en resursperson som gav feedback innan eleven redovisade i klassrummet. En annan skola funderade på möjligheten att i förväg bestämma med eleven vad hen skulle svara på för att få eleven att börja våga tala i klassrummet. Lärarna på en tredje skola beskrev att de framför allt ställde frågor till eleven som var av mer generell karaktär och som de visste att eleven kunde svara på.

I granskningen förekommer dock även exempel på lektioner där eleven gör helt andra uppgifter eller läser helt andra områden än övriga elever i klassrummet. Elevens möjlighet till interaktion och delaktighet i ett pedagogiskt sammanhang med andra elever är under dessa lektioner därmed begränsade. Det har även förekommit lektioner som har inletts med genomgångar som inte omfattar den integrerade elevens arbetsuppgifter.

Assistentens/resurspersonens roll och arbetsuppgifter påverkar elevens delaktighet och självständighet

Granskningen visar exempel på skolor som löpande följer upp och utvecklar assistenten/resurspersonens roll samt ansvar och följer hur detta kan påverka elevens delaktighet och självständighet i klassrummet. Denna uppföljning är inte enbart viktig i syfte att säkerställa att det är läraren som ansvarar för undervisningen och bedömningen av elevens kunskapsutveckling, utan det är även en fråga om att arbeta med elevens självständighet. Tidigare utvärderingar av undervisningen för integrerade elever har visat att det finns en tendens att lärare blir beroende av assistenter när de har integrerade elever.¹⁰ Om en elev blir alltför beroende av en assistent/resursperson finns en risk att eleven inte på egen hand utvecklar de föreskrivna förmågorna och inte heller blir en självständig individ som kan delta i samspelet med de andra eleverna. Det finns elever som kan ha behov av stöd i form av en assistent eller resursperson men det är då viktigt att ansvarsfördelningen mellan läraren och assistenten/resurspersonen är tydlig. Alla elever ska ges ett kontinuerligt och aktivt lärarstöd genom strukturerad undervisning¹¹ och det är alltid läraren som ansvarar för undervisningen samt för bedömningen av elevens kunskaper.

¹⁰ Skolverket, *I särskola eller i grundskola?*, s. 22.

¹¹ 5 kap. 2 § skolförordningen.

Det förekommer goda exempel på att skolorna löpande diskuterar och utvecklar assistenten/resurspersonernas uppdrag. På skolor där assistenten/resurspersonen inte har någon pedagogisk högskoleutbildning betonar rektorerna att uppdraget endast är att stötta eleven och att det är läraren som ansvarar för undervisningen. En rektor beskriver att *”Det är viktigt att assistenten har som mål att avveckla sig själv”*. Ett exempel på hur en skola arbetat för att eleven inte ska bli för beroende av assistenten och för att stärka elevens självförtroende, är ett rektorsbeslut att byta assistent på ett par lektioner i veckan. Detta var även i syfte för att uppdraget inte skulle bli för personberoende. På en annan skola utvärderas regelbundet om eleven behöver ytterligare stöd eller om vuxenstödet kan minskas i syfte att stärka elevens självständighet. På flera skolor förs även en dialog med eleverna kring hur de själva önskar att undervisningen ska organiseras.

När det gäller elever som får stöd av en assistent/resursperson i undervisningen visar granskningen exempel på att om läraren anpassar sin undervisning till att elever befinner sig på olika kunskapsnivåer kan assistenten ta ett steg tillbaka. Ett exempel som observerats är en lektion där lärarens utgångspunkt var att alla elever skulle förstå genomgången och därför gav tydliga beskrivningar, förklarade svåra ord och läste upp texten som delas ut. I detta fall behövde inte assistenten ta en lika framträdande roll. På så vis kan assistenten/resurspersonen även stödja andra elever, samtidigt som den integrerade elevens delaktighet kan stärkas.

Rektorns roll

Rektorn är ansvarig för att den integrerade eleven får den utbildning som hen har rätt till och för att ge lärarna förutsättningar att ge alla elever en god utbildning. I detta är det särskilt viktigt att rektorn säkerställer att lärare har kunskap om grundsärskolans kursplaner och får den kompetensutveckling som de behöver. Rektorn behöver också se till att det finns tid och former för informations- och erfarenhetsutbyte gällande undervisningen av integrerade elever. Detta gäller såväl lärare emellan som mellan lärare och elevhälsopersonal. Det är även rektorns ansvar att följa upp elevens skolsituation och se till att undervisningen utvärderas och utvecklas.

Skolbesöken visar flera exempel på att kompetensutveckling kring grundsärskolans kursplaner inte erbjuds lärare som ska undervisa en integrerad elev. Detta gäller även i fall då lärare inte har erfarenhet av att undervisa elever som är mottagna i grundsärskolan. Det skiljer sig även åt hur mycket kunskap lärarna har om elevens funktionsnedsättning och dess påverkan på lärandet. Granskningens skolbesök visar att det i flera fall saknas forum att diskutera undervisningen för integrerade elever och att det finns ett behov av att stärka samverkansformer i arbetet kring integrerade elever. Om denna möjlighet saknas finns det en risk att lärarna går miste om kunskap och information om eleven som skulle gynna arbetet med att anpassa undervisningen. Strukturerade former för samverkan skapar även förutsättningar för att få en samsyn kring planering och genomförande av undervisning för integrerade elever, liksom kring bedömning utifrån grundsärskolans kursplaner. Skolbesöken visar även på exempel där en enskild person har huvudansvaret för en integrerad elevs skolsituation, vilket fått till följd att alla undervisande lärare inte varit fullt delaktiga i elevens skolsituation. Om ansvaret centreras till en enskild person finns en risk att undervisningens kvalitet och innehåll avgörs av dennes insatser, vilket skapar en sårbar organisation och skolsituation för eleven. Slutligen, för att rektorn ska få en bild av vilka förutsättningar som lärare och personal behöver för att ge integrerade elever en god undervisning, behöver rektorn samla in relevant information om integrerade elevers skolsituation. Granskningen visar att det varierar i vilken utsträckning rektorerna gör detta.

Vid skolbesöken har bland annat eleverna och deras lärare intervjuats. Nedanstående beskrivning är sammansatt utifrån flera intervjuer. Beskrivningen visar att eleverna har olika uppfattningar om hur väl olika lärares undervisning fungerar för dem samt att även lärarna kan ha olika uppfattningar om eleven. Sammantaget visar beskrivningen på vikten av att lärare ges förutsättningar till samverkan för att kunna dela med sig av erfarenheter av undervisningen samt om elevens starka sidor och behov. Det är viktigt när det gäller att tolka och förstå de behov som elever med funktionsnedsättning kan ha.

I intervju beskriver en lärare att eleven är tyst och tillbakadragen i klassrummet. En annan lärare känner inte alls igen bilden utan berättar att eleven ofta driver arbetet framåt. En tredje lärare beskriver att eleven är delaktig i diskussioner och grupparbeten. De tre lärarna är förvånade över de andras erfarenheter av eleven och har tidigare inte diskuterat detta med varandra.

En elev berättar i en intervju "Jag vill inte svara på frågor i helklass. Men i ett ämne räcker vi inte upp handen, läraren säger bara namnet på den som ska svara. Och då svarar jag".

I kapitlet nedan presenteras skolbesökens resultat som rör rektorns roll under tematiska rubriker.

Få samtal sker om att undervisa integrerade elever och enligt två kursplaner

Granskningen visar att det sker få samtal mellan lärare om att undervisa integrerade elever. Flera lärare vid granskningens besökta skolor undervisar en integrerad elev för första gången och det är första gången som de arbetar med grundsärskolans kursplaner. Skolbesöken visar även, som tidigare konstaterats, att det finns en osäkerhet kring grundsärskolans kursplaner. Det är viktigt för lärare att få möjlighet att diskutera undervisningen i syfte att skapa en samstämmighet i såväl planering som bedömning. Dessa samtal är viktiga även för att sprida kunskap om elevens förmågor som eleven uppvisar i olika undervisningssituationer. Om denna möjlighet saknas föreligger det en risk att lärarna inte får kunskap om eleven som de skulle kunna använda i arbetet med att anpassa undervisningen samt för att bedöma elevens kunskapsutveckling. Vissa elever får även sin undervisning både i en grundskola och i en grundsärskola. I dessa fall är det av särskild vikt att det finns tydlig kommunikation mellan de två skolenheterna.

Även om det på flera av de besökta skolorna finns samverkansmöjligheter genom arbetslagsmöten, klasskonferenser och elevhälsomöten, så diskuteras sällan de integrerade eleverna vid dessa möten. Lärare uppger att skälet till att eleverna sällan diskuteras är att de vanligen bedöms nå kunskapskraven i grundsärskolan och att lärarna behöver prioritera grundskoleelever som inte nått sina kunskapskrav. Det är även vanligt att alla undervisande lärare inte ingår i samma arbetslag, vilket gör att de inte har en naturlig mötesplats att diskutera undervisningen för den integrerade eleven. Det förekommer även att specialpedagoger uppger att de saknar forum för att ge lärarna stöd i undervisningen av integrerade elever.

Lärare uttrycker att de hade behövt stöd i arbetet med att sätta sig in i grundsärskolans kursplaner och till exempel diskutera värdeorden i dessa. Det finns exempel där lärare upplever att de inte har fått tillräckligt stöd vad gäller att undervisa integrerade elever och att de känner sig osäkra till exempel på bedömning enligt grundsärskolans kursplaner. Lärare som Skolinspektionen har mött uttrycker att stöd i form av löpande dialog med någon som har kompetens om grundsärskolan för att diskutera den specifika eleven är mer gynnsamt än "generella föreläsningar" om grundsärskolan.

Det är vanligt förekommande vid granskningens besökta skolor att det har saknats forum där samtliga undervisande lärarna ses. Lärarna har därmed inte haft möjlighet att tillsammans diskutera varken undervisningen eller elevens styrkor och behov. Det finns exempel på att ett resultat av detta har varit att en lärare tycker att eleven är stark och framåt i ett ämne medan en annan lärare upplever eleven som tillbakadragen. Dessa lärare har inte diskuterat elevens styrkor och behov tillsammans med övriga undervisande lärare. När lärare inte har förutsättningar att diskutera eleven och dela med sig av goda exempel på arbetssätt och arbetsformer kan konsekvensen bli att eleven förlorar en möjlighet att få sina förmågor och styrkor bedömda i alla ämnen.

Ett exempel på god samverkan mellan lärare var på en skola när lärarna hjälptes åt att skapa situationer där eleven får öva på samma förmåga vid olika tillfällen. I detta exempel fick lärarna stöd av specialläraren att skapa situationer utifrån elevens behov och funktionsnedsättning. Ämnesövergripande arbete är ett annat sätt att skapa olika situationer där eleven får öva på samma förmågor i olika ämnen.

Vid granskningens besökta skolor har det även förkommit andra goda exempel på samverkan och förutsättningar för lärare att sätta sig in i grundsärskolans kursplaner. På en skola har ett särskilt forum för undervisande lärare skapats för kompetensutveckling, informationsspridning och för att diskutera arbetet med att undervisa enligt två kursplaner. Nätverket leds av skolans specialpedagog och träffas två till tre gånger per termin. Inom nätverket har lärarna läst och diskuterat kommentarmaterialet till

grundsärskolans kursplaner, diskuterat bedömningsfrågor, jämfört värdeord i kunskapskraven i kursplanerna, delat erfarenhet och gett varandra stöd samt tagit del av Skolverkets stödmaterial om integrerade elever. Lärare från kommunens grundsärskola har bjudits in till nätverksträffar för genomgång av grundsärskolans läroplan och diskussion kring värdeord i kunskapskraven.

När det gäller samverkan har det visat sig viktigt att även assistenterna/resurspersonerna får medverka. Det har funnits goda exempel på skolor där resurspedagogen/assistenten har ett bra samarbete med specialläraren eller specialpedagogen. Exempelvis i en skola så genomförs regelbundna möten för att diskutera elevens uppgifter och undervisning. Däremot finns exempel där assistenter beskriver att de inte samverkar med lärarna i någon större utsträckning. De beskriver att de främst pratar kort efter lektionen eller i korridoren inför lektionen.

Lärare har i vissa fall inte kunskap om elevens behov utifrån funktionsnedsättningen

Granskningen visar exempel på att lärarna inte har kunskap om elevens behov utifrån funktionsnedsättningen och dess påverkan på lärandet. Vissa kommuner har strategier att regelbundet sprida kunskap om intellektuell funktionsnedsättning till lärare som ska undervisa integrerade elever. Andra lärare får inte information om funktionsnedsättningen eller om utredningarna för den specifika eleven. Alla undervisande lärare behöver ha kunskap om elevens funktionsnedsättning, annars föreligger en risk att lärarna missförstår eleven och inte anpassar sin undervisning efter elevens behov och förutsättningar. Det är viktigt att ha i åtanke att en intellektuell funktionsnedsättning kan innebära svårighet att bearbeta ny information och att använda sig av redan förvärvad kunskap och erfarenheter från andra situationer.

I granskningen skiljer det sig åt hur mycket lärarna vet om elevens funktionsnedsättning. I en kommun genomförs regelbundet introduktionsföreläsningar om intellektuell funktionsnedsättning och om grundsärskolan för lärare som ska undervisa integrerade elever för första gången. Rektorn berättar att hen alltid deltar på föreläsningen för att visa på vikten av att lärarna tar del av denna kunskap. Det förekommer även exempel att skolpsykologen eller någon annan elevhälsorepresentant berättat för arbetslaget om elevens utredning inför mottagandet i grundsärskolan.

Av de lärare som Skolinspektionen observerat i granskningen har flera inte undervisat integrerade elever tidigare. Vissa lärare uttrycker att de skulle behöva råd och vägledning om vad integrerade elever behöver generellt. Lärare vill till exempel ha råd om eleven gynnas av exempelvis visuellt stöd, repetitioner och så vidare. På en skola berättar en ämneslärare att det tog ett bra tag innan hen fick information om att eleven var mottagen i grundsärskolan eftersom eleven läste enligt grundskolans kursplan i lärarens ämne. Elevens funktionsnedsättning framkom först när läraren upptäckte att eleven hade annat material i ett annat ämne. Läraren uttrycker att det hade varit bra att veta att eleven var mottagen i grundsärskolan och att eleven hade en intellektuell funktionsnedsättning. Läraren trodde att eleven bara hade varit arbetsovillig när eleven alltid ville stämma av med läraren innan eleven gjorde ett nytt moment. Detta är ett tydligt exempel på att samtliga lärare behöver få information om eleven för att kunna anpassa undervisningen efter elevens behov och förutsättningar.

Både fördelar och nackdelar när en person har huvudansvar för elevens skolsituation

Skolinspektionens bedömning är att det finns både fördelar och nackdelar när en särskild person har huvudansvaret för en integrerad elevs skolsituation. Även om det i många fall kan vara bra att en utsedd person ser till att lärare och personal får den information de behöver så är alla lärares delaktighet i elevens undervisning och skolsituation nödvändig. Risken är annars att undervisningens kvaliteten och innehåll avgörs av en enskild persons insats, vilket även leder till en sårbar organisation. Det är alltid rektorn som ansvarar för att leda och samordna det pedagogiska arbetet och som har ett särskilt ansvar för att utbildningen utvecklas.

”jag tror att alla har en känsla att det är X:s elev och att alla tar för givet att X ordnar allt kring eleven”

Granskningen visar exempel på att huvudansvaret när det gäller elevens skolsituation läggs på en särskild person. Rektorer berättar att detta upplägg genomförs i syfte att eleven ska garanteras en undervisning enligt rätt kursplaner och efter elevens behov och förutsättningar. En kommun uttrycker i granskningens enkät att integrering fungerar bäst när det, vid sidan av en engagerad rektor, finns en nyckelperson som har ansvaret för samordning av undervisning, anpassningar och stöd. Dock visar granskningens skolbesök att det finns exempel på att detta kan leda till att samtliga lärare inte tar fullt ansvar för att säkerställa att undervisningen sker enligt grundsärskolans kursplaner och att eleven får en undervisning anpassad efter sina behov och förutsättningar. Det finns exempel där lärare inte anser att de har tillräckliga kunskaper om grundsärskolans kursplaner för att på egen hand planera undervisningen och bedöma den integrerade elevens kunskapsutveckling, utan att de måste ha en enskild lärares stöd. Lärare har då förlitat sig på en enskild lärares hjälp med anpassningar, vilket har till följd att det varierar i hur hög grad de själva anpassar elevens undervisning och material. En rektor uttrycker att organisationen på skolan är för sårbar eftersom kunskapen om eleven och grundsärskolans kursplaner koncentreras till en person. På en annan skola uttrycks *”jag tror att alla har en känsla att det är X:s elev och att alla tar för givet att X ordnar allt kring eleven”*.

Rektorer behöver samla in mer information än enbart elevens kunskapsresultat

Granskningen visar att inte alla rektorerna följer upp integrerade elevers skolsituation, utöver deras kunskapsresultat. Detta är nödvändigt för att rektorn ska kunna ge förutsättningar för lärare och personal att bedriva en god undervisning för eleverna. Skolinspektionen vill framhålla att det inte bara är elevens kunskapsresultat som ska följas upp, utan att det även är viktigt att organiseringen av elevens undervisningssituation utvärderas och att rektorn säkerställer att eleven tillgodogör sig undervisningen i helklass. Frågor om eleven behöver stöd i mindre sammanhang eller om eleven inte längre är i behov av undervisning i mindre grupp behöver också analyseras. I det systematiska kvalitetsarbetet är det viktigt att rektorn följer upp hur arbetssätt och metoder i undervisningen påverkar elevers lärande och utveckling.

Som tidigare nämnts förekommer det på flera av de besökta skolorna att det inte finns någon organiserad samverkan när de integrerade elevernas skolsituation diskuteras specifikt. Det finns exempel på rektorer som beskriver att de tar reda på elevens kunskapsresultat genom olika inrapporteringsystem men kan inte beskriva hur undervisningssituationen ser ut och om eleven tillgodoser sig undervisningen i grundskoleklassen. Det förekommer att rektorer beskriver att de inte får signaler om att lärarna är i behov av kompetensutveckling eller något annat stöd kring undervisningen av integrerade

elever. Samtidigt kan endast ett fåtal lärare beskriva att rektorn efterfrågar någon information om hur det går för eleven och huruvida eleven tillgodogör sig undervisningen. Det har framkommit exempel på skolor som fattat beslut om anpassad studiegång, där vissa "svåra" ämnen enligt grundskolans kursplan väljs bort, istället för att säkerställa att eleven får undervisning enligt grundsärskolans kursplan. Detta är ett tydligt exempel på att det finns rektorer som behöver hitta strategier för att följa upp undervisningssituationen för integrerade elever och säkerställa att eleverna får undervisning enligt rätt kursplaner och en undervisning anpassad efter deras behov.

Det finns även exempel på skolor där rektorn har bra metoder för att samla in information om undervisningen och organiseringen av eleven skolsituation. På en av de besökta skolorna i granskningen finns en rutin som innebär att rektorn träffar lärare och assistent en gång i månaden. På mötet diskuteras elevens resultat och om några förändringar ska göras i integreringen. Till klasskonferenserna har rektorn gett i uppdrag att till exempel diskutera frågeställningar kring hur eleven ska uppmuntras att uttrycka sig muntligt. En annan rektor beskriver att hen följer upp undervisningens kvalitet genom att lärarna vid slutet av varje läsår lämnar in en skriftlig utvärdering där lärarna reflekterar över sin undervisning, vilken utgör ett underlag för rektorns medarbetarsamtal med respektive lärare. På en annan skola följs en dokumenterad handlingsplan för den integrerade eleven löpande upp av resurslärare, mentor och specialpedagog.

Några enstaka elever får sin undervisning både på en grundskola och en grundsärskola. Eleven får på så vis delar av sin utbildning på en skola och av lärare som elevens rektor inte är chef över. Granskningen visar att detta har medfört oklarheter kring vilken rektor som ansvarar för att följa upp undervisningen och för att se till att lärarna får det stöd som de behöver för att bedriva god undervisning. I dessa fall är det viktigt att rektorerna tydliggör ansvaret mellan varandra. Det finns annars en risk att information om undervisningens kvalitet inte samlas in, vilket kan göra att eleven inte ges förutsättningar att nå målen för utbildningen.

Huvudmannens roll

Som en del i granskningen har en enkät skickats ut till alla kommunala huvudmän som hade integrerade elever i sina skolor läsåret 2014/-15. Enkäten, som besvarades av 170 kommuner, innehöll frågor om bland annat huvudmännens uppföljning av integrerade elevers skolsituation, vilka utvecklingsinsatser huvudmännen genomför samt vilka överväganden huvudmännen gör när de väljer att erbjuda en elev, som tagits emot i grundsärskolan, att få sin utbildning som integrerad elev i grundskolan.

För att en elev som går integrerad i grundskolan ska få den utbildning som hen har rätt till behöver rektorer och lärare kunskap såväl om grundsärskolans kursplaner som om intellektuell funktionsnedsättning. Både huvudmän och rektorer behöver därmed göra ställningstaganden i sin resursfördelning avseende till exempel ekonomi, placering av personer med kompetens inom området och riktade stödinsatser. Därför är det viktigt att alla aktörer i styrkedjan, från huvudman till lärarna i klassrummet har tänkt ut och bestämt vilken information som ska samlas in när det gäller de integrerade elevernas skolsituation. På så vis kan information analyseras och behov av åtgärder, såsom kompetensutveckling eller andra stödinsatser, identifieras.

I kapitlet nedan presenteras enkätens resultat som rör huvudmannens roll under tematiska rubriker.

En tredjedel av kommunerna samlar inte in de integrerade elevernas kunskapsresultat och/eller annan måluppfyllelse från skolenheterna

Av granskningens enkät framgår att det finns huvudmän som inte följer upp de integrerade elevernas utbildning. Cirka en tredjedel av kommunerna samlar inte in de integrerade elevernas kunskapsresultat och/eller annan måluppfyllelse (se diagram 1 nedan).

Skolinspektionen vill understryka att huvudmannen behöver underlag för att kunna bedöma om elevernas resultat kan förklaras av faktorer som undervisningens kvalitet, organisation, personella och materiella resurser eller andra förutsättningar som huvudmannen ska ge. Brister i kommunernas uppföljning av integrerade elevers måluppfyllelse kan medföra att eleverna inte får rätt förutsättningar att nå målen för utbildningen.

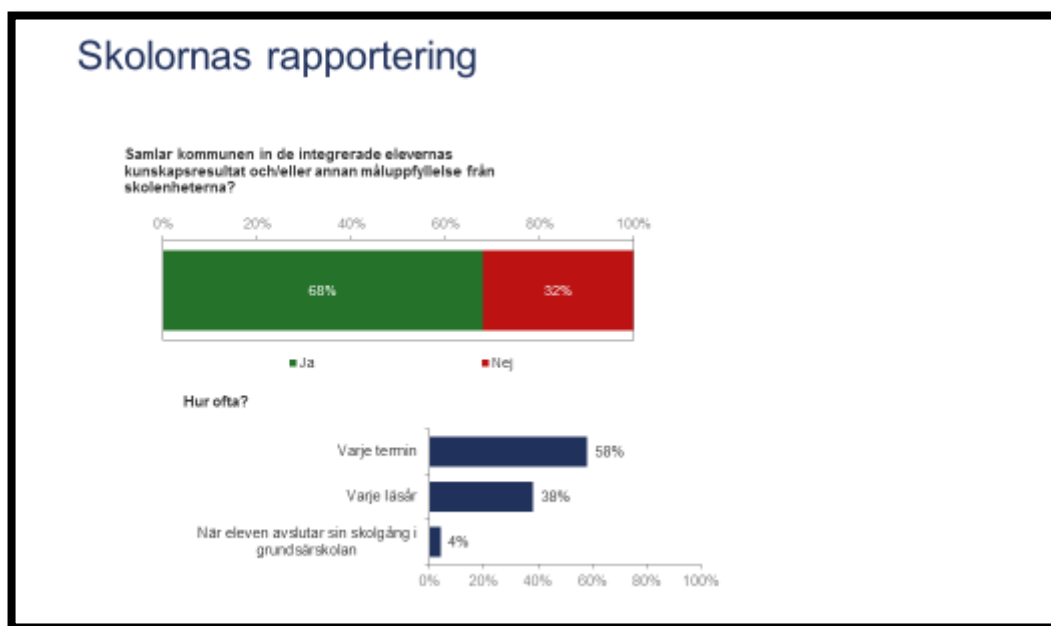

Diagram 1: Samlar kommunen in de integrerade elevernas kunskapsresultat och/eller annan måluppfyllelse? Om ja, hur ofta?

Som diagrammet visar är det cirka en tredjedel av kommunerna som inte samlar in de integrerade elevernas kunskapsresultat och/eller annan måluppfyllelse. Bilden av att alla kommuner inte har fungerande system för att följa upp utbildningen för elever som är mottagna i grundskolan stämmer också överens med resultaten av Skolinspektionens regelbundna tillsyn. Under år 2015 fick 64 procent av huvudmännen för grundskola, både offentliga och enskilda, kritik för att huvudmannen inte gjort analyser av sina resultat och således saknade kunskaper för att kunna identifiera vilka utvecklingsbehov de har. Det saknades också tillräcklig uppföljning av resultaten.¹²

”... samtal med lärare, rektor, elevhälsa, via betyg, digitalt inrapporteringssystem, via observationer och pedagogiska kartläggningar”

Det finns exempel på huvudmän som uttrycker i enkätens fritextsvar att uppföljningen av integrerade elevers kunskapsresultat är ett utvecklingsområde. Ibland anses informationen bli alltför utelämnande då det vanligtvis finns få integrerade elever inom en skolenhet. Uppföljningen blir då snarare individuell. Vissa kommuner beskriver att uppföljning av integrerade elevers resultat endast genomförs på skolenhet. Några kommuner beskriver att informationen om integrerade elever varken sammanställs på central nivå för publicering eller i kommunens skriftliga redovisningar. En kommun beskriver att det digitala inrapporteringssystemet inte är fullt utvecklat för att hantera uppföljning av olika kursplaner.

Det finns även goda exempel på hur kommuner har särskilda metoder för att samla in information om skolsituationen för de integrerade eleverna. Exempelvis kan en rektor för grundskolan, grundskolans mottagandeteam eller representanter för den centrala elevhälsan ha i uppdrag att, utöver skolans egen uppföljning, varje år besöka skolor med integrerade elever. En kommun beskriver att varje grundskoleelevs resultat följs upp, årligen och vid behov, av en samordnare för grundskolan via samtal med lärare, rektor, elevhälsa, via betyg, digitalt inrapporteringssystem, via observationer och pedagogiska kartläggningar. Detta sker huvudsakligen i syfte att säkerställa att eleven är rätt

¹² Statens skolinspektion, Årsredovisning 2015, s. 12.

mottagen i grundsärskolan samt att skolplaceringen är den mest optimala för elevens sociala och kognitiva utveckling.

Fler utvecklingsinsatser för lärare och annan personal än för rektorer

Granskningens enkät visar att kommunerna främst ger förutsättningar till skolorna att bedriva en god undervisning för integrerade elever genom riktade ekonomiska resurser (se diagram 2). Det framgår även att vissa kompetensutvecklingsinsatser genomförs. Dock genomförs insatser i större utsträckning för lärare och annan personal än för rektorer. Skolinspektionen vill här framhålla vikten av att rektorerna ges kunskap om grundsärskolan för att kunna veta vilka förutsättningar som lärarna behöver i arbetet med undervisningen för integrerade elever. En kommun beskriver att kommunen behöver utveckla ett mer systematiskt arbete på huvudmannanivå utifrån grundsärskolans uppdrag för att följa eleverna och ge mer stöd och styrning till de rektorer som har ansvar för dessa verksamheter. En annan kommun beskriver insatser, men uppger samtidigt att de *”har dålig information till rektor”*.

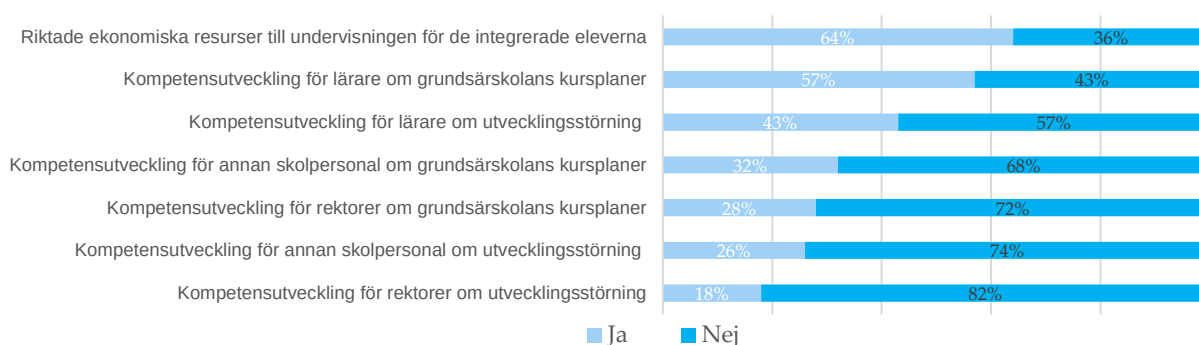

Diagram 2. Har kommunerna genomfört några utvecklingsåtgärder för skolor med integrerade elever de senaste 12 månaderna?

Granskningen har visat på goda exempel på stöd som huvudmannen ger till skolor som har integrerade elever. En kommun beskriver att kommunens utvecklingsenhet ger regelbundet stöd och besöker skolan. Enheten ger handledning kring undervisning och bedömning enligt grundsärskolans kursplaner och observerar även undervisning. Enheten har därutöver stöttat skolor i utvärderingar av om elever får bäst förutsättningar till kunskapsutveckling som integrerad i grundskolan eller om eleven skulle gynnas bättre av att gå i grundsärskolan. En annan kommun har anordnat ett nätverk för de rektorer i kommunen som har elever mottagna i grundsärskolan. Nätverket leds av samordnaren för grundsärskolan. En tredje kommun beskriver att en förstelärare på grundsärskolan har fått i uppdrag att på 50 procent handleda personal på de skolor som har integrerade elever.

Det finns även en kommun som beskriver att de ansvarar för introduktionsföreläsningar för alla lärare som undervisar integrerade elever kring bedömning enligt grundsärskolans kursplaner och om intellektuell funktionsnedsättning. Lärare på de besökta skolorna i granskningen framhäver dock att kontinuerligt stöd och möjlighet att få diskutera den specifika eleven med någon som har kompetens inom grundsärskolan är mer gynnsamt än generella föreläsningar om grundsärskolan.

Kommuner gör ofta en bedömning i varje enskilt fall om en elev ska integreras

I enkäten anger majoriteten av huvudmännen, 65 procent, att de gör en bedömning i varje enskilt fall då de beslutar om att en elev ska få sin utbildning som integrerad elev i grundskolan eller i en grundsärskola. En femtedel, 20 procent, av kommunerna anger att det finns en generell rutin som de följer i samtliga fall och 15 procent uppger att det går till på annat sätt. Exempel på annat sätt är till exempel att kommunen gör en bedömning efter att vårdnadshavarna fått uttrycka sitt önskemål.

Vårdnadshavarens önskemål väger tungt vid val om en elev ska integreras i grundskolan

Granskningens enkät visar att vårdnadshavarens önskemål är den faktor som flest huvudmän anger som tyngst vägande då de ska besluta om en elev som tagits emot i grundsärskolan ska erbjudas att få sin utbildning som integrerad elev i grundskolan (se diagram 3).

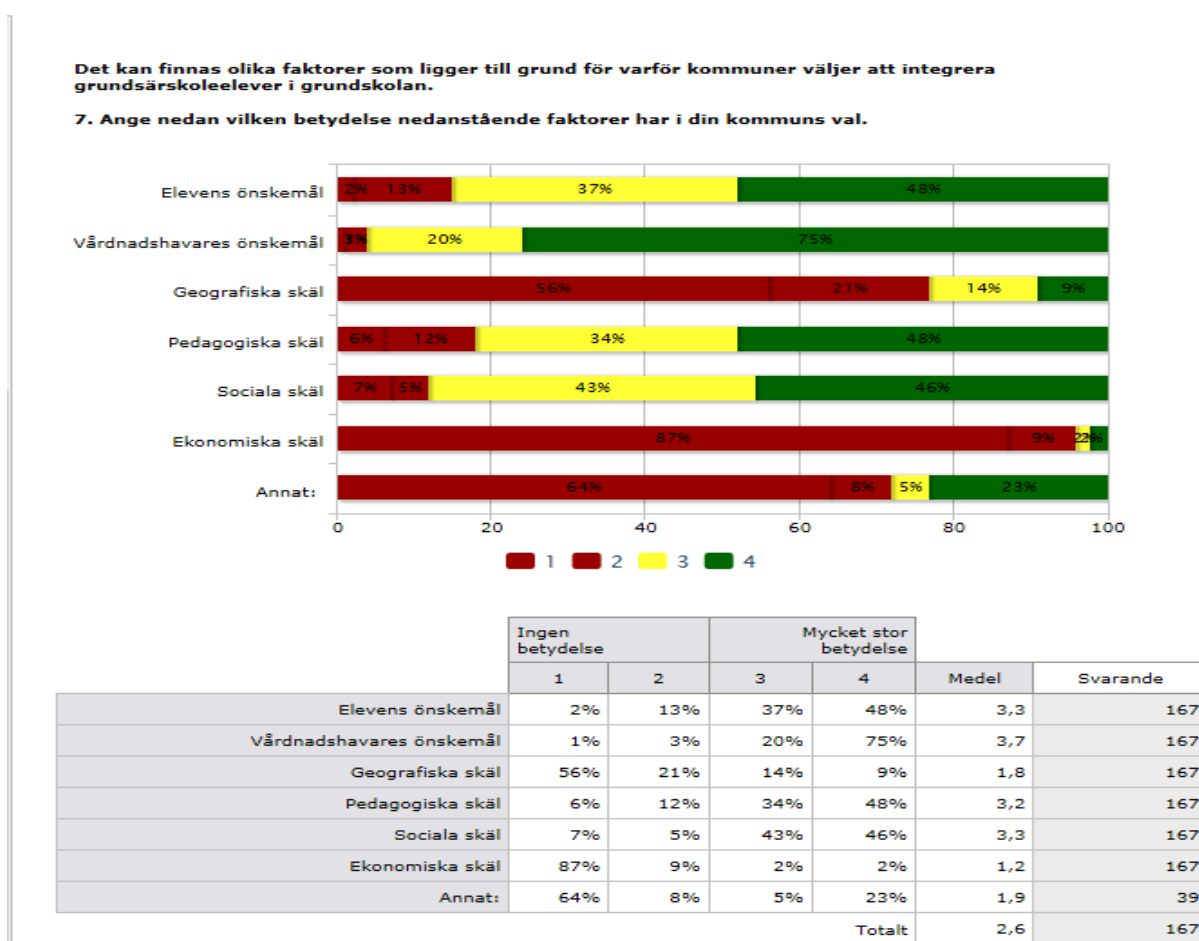

Diagram 3 Vilka faktorer har betydelse för kommunens val att integrera elever i grundskolan?

Kommunerna har angett vilken betydelse respektive faktor har haft i kommunens val utifrån graderingen 1–4 där, 4 står för mycket stor betydelse och 1 för ingen betydelse. Grönt illustrerar kommuner som fyllt i graderingen "i mycket stor betydelse" och mörkrött för graderingen "ingen betydelse". Kommunerna har kunnat gradera flera alternativ med "i mycket stor betydelse" eller "ingen betydelse".

Av diagrammet framgår att flest kommuner (75 procent) anger att vårdnadshavarens önskemål har mycket stor betydelse för valet om eleven ska få sin utbildning som integrerad elev i grundskolan. Enligt skollagen ska elevens vårdnadshavare medge att eleven ska integreras i en annan skolform.¹³ Vårdnadshavaren kan även önska att deras barn ska vara integrerat, men kan inte kräva det. Av granskningens enkät framgår dock att majoriteten av kommunerna uttrycker att vårdnadshavarnas önskemål tillmäts mycket stor betydelse i valet att integrera en elev i grundskolan. Detta bekräftas vid de besökta skolorna i granskningen, där det är vanligt förekommande att det är vårdnadshavarna och elevens önskemål att eleven ska få sin utbildning i en grundskoleklass och att anledningen ofta är sociala skäl.

Elevens önskemål tillmäts mycket stor betydelse av nära hälften (48 procent) av de svarande kommunerna. En kommun uttrycker i ett fritextsvar att önskemålet från eleven och vårdnadshavarna är helt avgörande. *”En elev som inte känner sig hemma eller upplever en tillhörighet i en grupp utvecklas inte på samma sätt som eleven kan göra i en grupp där eleven har ett bra välmående.”*

Även pedagogiska skäl anges ha mycket stor betydelse av nära hälften av kommunerna (48 procent). Pedagogiska skäl beskrivs dock i enkätens fritextsvar både kunna förordas vid integrering i grundskolan och vid utbildning i grundsärskolan. De som förordar integrering i grundskolan kan till exempel beskriva att *”eleven utmanas kunskapsmässigt att nå längre”* eller att lärmiljön i en grundskoleklass kan *”erbjuda större kognitiva utmaningar”* än vad som antas vara möjligt i grundsärskoleklassen. När kommuner tar upp pedagogiska skäl i fritextsvar är det flera kommuner som beskriver att de gör en bedömning av vad som är gynnsamt för elevens utveckling utifrån pedagogiska och sociala skäl.

En stor del av kommunerna (46 procent) anger att sociala skäl har mycket stor betydelse. Detta bekräftas även vid de besökta skolorna i granskningen, som visar att den sociala faktorn i flera fall har varit avgörande i valet att eleven ska gå integrerad i grundskolan. Vid de besökta skolorna i granskningen ges exempel på att många lärare ser en social vinning för elever att gå integrerade i en grundskoleklass, såsom: *”Eleven blir stimulerad och motiverad av att gå med klassen eftersom eleven trivs i det sociala sammanhanget.”* På en annan skola uttrycker lärarna att: *”Eleven är social, eleven blir sporrade av att se att de andra kan.”* Även forskning pekar på att det är positivt för kunskapsutvecklingen för elever som är integrerade om de upplever att de är pedagogiskt och socialt delaktiga i klassen där de får sin utbildning.¹⁴

Ett fåtal kommuner anger att ekonomiska skäl påverkar valet om att integrera en elev. En kommun beskriver i ett fritextsvar att kommunen tidigare hade en *”särskild peng”* som följde grundsärskoleelever. Kommunen genomförde sedan en organisationsförändring vilket gjorde att de *”öronmärkta pengarna”* inte längre följde eleven. Då minskade antalet integrerade elever från cirka fyrtio till sju. Huvudmannen överväger därför att återinföra en öronmärkning av de riktade resurserna för att ekonomin inte ska vara en avgörande faktor. Detta är ett tydligt exempel på att det är viktigt att kommunerna har metoder för att följa upp hur olika faktorer påverkar integrerade elevers skolsituation.

Kommunerna resonerar till viss del på olika sätt

Granskningens enkät visar att det är flera faktorer som ligger till grund för kommunernas analys när de ska avgöra om eleven ska erbjudas en skolgång som integrerad elev. Som ovan behandlats är eleven och vårdnadshavarens önskemål viktiga aspekter men även sociala och pedagogiska. Ibland kan dessa stå i strid med varandra. Det finns lite forskning som visar om det gynnar elevers kunskapsutveckling att få sin utbildning som integrerad elev. Denna avsaknad beskrivs av en kommun som en försvårande omständighet i valet om en elev ska integreras eller inte.

¹³ 7 kap. 9 § skollagen.

¹⁴ Molin (2004) *Att vara i särklass – om delaktighet och utanförskap i gymnasiesärskolan*. Linköpings universitet, s. 191.

Mot bakgrund av hur regleringen kring integrering är utformad i skollagen finns möjlighet för kommunerna att utforma sina rutiner och strategier på många olika sätt. Även om granskningens enkät visar på ganska stor enighet om vilka faktorer som tillmäts stor betydelse, framgår det av enkätens fritextsvar att det finns olika tankesätt hos kommunerna. Några kommuner beskriver att valet att integrera en elev i grundskolan utgår från att kommunen har tagit ett politiskt beslut att arbeta för integrering. Det kan uttryckas som att *"Vi arbetar för inkludering i kommunen och integrerar alla elever som är mottagna i grundsärskolan"* eller *"Vi utbildar för framtiden i ett inkluderat samhälle."* Andra kommuner lyfter farhågor rörande integrering, som exempelvis att det finns en stor risk att eleven hamnar i utanförskap och att det är lätt att integreringen bara blir en fysisk sådan. En annan kommun tar upp att det finns exempel där eleven under större delen av sin skoltid i grundskolan befinner sig utanför klassrummet tillsammans med en obehörig assistent, vilket kan leda till en sämre kunskapsutveckling än om eleven hade gått i en grundsärskoleklass. Skolinspektionen vill i detta sammanhang understryka att elever alltid har rätt till ett kontinuerligt och aktivt lärostöd. Granskningen har också visat goda exempel på hur assistentens uppdrag löpande följs upp och utvecklas i syfte att säkerställa att läraren ansvarar för undervisningen samt för att arbeta med elevens självständighet.

I granskningens enkät finns också beskrivningar av vad kommunerna uppfattar som nackdelar med integrering. Framför allt anser några kommuner att det är grundsärskolan som har bäst kunskap inom området, och därför kan ge eleven bäst förutsättningar. Detta beskrivs vara för att kunskapen om grundsärskolans kursplaner, elevernas funktionsnedsättning och anpassningar för dessa elever är bäst i grundsärskolan. Några kommuner menar att integrering fungerar bättre i yngre åldrar eftersom det kan bli svårare att tillgodose elevens behov med stigande ålder och ökande krav. Andra kommuner uttrycker att grundskolan ska erbjuda en lika bra undervisning som grundsärskolan med hög kvalitet.

Skolinspektionen vill understryka att elevens undervisning och kunskapsutveckling ska vara i fokus men även att eleven har en fungerande social miljö. Det är viktigt att huvudmännen reflekterar över *"för vem"* och *"varför"* integreringen sker innan beslut fattas om att integrera en elev.¹⁵ Utan denna analys försvåras arbetet att skapa en tillgänglig lärmiljö för alla elever. Många kommuner beskriver i sina fritextsvar att de gör en sammanvägd bedömning av helhetssituationen utifrån såväl elevens behov som önskemål. Av enkäten och skolbesöken framgår att vårdnadshavarens och elevens önskemål i praktiken är avgörande faktorer, trots att det inte är en lagstadgad rätt att få sin utbildning som integrerad elev. Skolinspektionen anser att en god dialog mellan skola och vårdnadshavare i många fall är avgörande för att det ska bli en god skolsituation för eleven. När en elev blir mottagen i grundsärskolan efter skolstart kan grundskolan vara det enda familjen känner till. En strategi som vissa kommuner beskriver i sina fritextsvar inför valet om eleven ska gå som integrerad elev är att låta vårdnadshavare och elever i samband med information ordna besök eller "praktik" på olika skolor. Syftet är att de ska kunna bilda sig en uppfattning om vad grundsärskola kan vara och ge en möjlighet att "känna in" hur deras barn skulle trivas i de olika miljöerna. En kommun skriver *"Ett oskrivet krav för val av integrerad skolgång är att vårdnadshavare besöker minst en samlad grupp för elever med grundsärskoletillhörighet. Efter besöket sker ytterligare diskussioner."*

För elever som mottas i grundsärskolan måste det alltid göras en bedömning var eleven får den bästa skolsituationen – i en grundskoleklass eller i en grundsärskoleklass. Som en kommun uttrycker det: *"grundsärskolan inte är en plats utan en skolform"*.

¹⁵ Skolverket (2015). *Stödmaterial. Integrerade elever*, s. 17.

Avslutande diskussion

Sverige har en uttalad viljeförklaring att den svenska skolan ska arbeta för en tillgänglig lärmiljö där varje elev ska kunna delta oavsett funktionsförmåga. Alla elever ska också få en undervisning anpassad efter sina behov och förutsättningar. Grundsärskolan är en skolform som ska kunna erbjudas en elev såväl i en grundsärskola som i en grundskola. Elever som är integrerade befinner sig i en skolsituation där två skolformer kombineras i ett och samma klassrum. Att säkerställa att en integrerad elev får den undervisning som hen har rätt till ställer krav på såväl lärarens arbete som på rektorn som måste ge förutsättningar till läraren att bedriva en god undervisning. När en elev får sin utbildning som integrerad elev i grundskolan har eleven rätt till undervisning enligt grundsärskolans kursplaner. Det innebär att läraren behöver planera och genomföra undervisningen enligt två kursplaner i samma klassrum. Samtidigt som eleven ska få en undervisning som utgår från rätt kursplaner och utifrån sina behov och förutsättningar ska skolan även erbjuda en tillgänglig lärmiljö där alla elever blir delaktiga i det sociala sammanhanget i klassen och där den pedagogiska miljön stödjer lärandet. Sammantaget kan det antas innebära en utmaning för skolorna och lärarna att utifrån ovan beskriven situation säkerställa att elever som är integrerade får den undervisning som de har rätt till.

En välfungerande skolgång har stor betydelse för elevernas framtid, såväl på ett individuellt plan som på ett samhälleligt. På ett individuellt plan är att känna sig behövd och bidra genom exempelvis en arbetsinsats en viktig faktor i att vara delaktig i samhället.¹⁶ Att ha en intellektuell funktionsnedsättning är enligt studier förknippad med motstridiga upplevelser av delaktighet hos unga vuxna. Å ena sidan fördelar i form av eller möjligheter till mer stöd och anpassningar, å andra sidan begränsningar eller problem i form av till exempel begränsningar av livssituationen och andras syn och förväntningar på vad man kan och klarar av.¹⁷ Det är därför av yttersta vikt att integrerade elever ges förutsättningar att nå så långt som möjligt i sin kunskapsutveckling och att eleverna redan under sin skolgång känner en delaktighet i sin omgivning inför sin framtid som samhällsmedborgare.

Att känna delaktighet är en förutsättning för lärande och det är skolans ansvar att säkerställa att alla elever känner sig delaktiga i skolan. Detta är en särskilt viktig fråga när det gäller elever med intellektuell funktionsnedsättning. Erfarenheter visar generellt att elever med funktionsnedsättning ofta möter hinder för delaktighet i skolan.¹⁸ Om inte dessa hinder undanröjs kan elevernas möjlighet att nå sina fulla potential begränsas. Skolan har en viktig roll som mötesplats där alla elevers erfarenheter bör tas tillvara och synliggöras. Läroplanen föreskriver att skolans mål är att varje elev ska kunna göra och uttrycka medvetna etiska ställningstaganden grundade på bland annat grundläggande demokratiska värderingar samt personliga erfarenheter. Eleverna ska också kunna leva sig in i och förstå andra människors situation och utveckla en vilja att handla också med deras bästa för ögonen. I detta arbete är alla elevers olika erfarenheter en viktig resurs. Skollagens möjlighet att låta en elev som mottagits i grundsärskolan få sin undervisning som integrerad elev i grundskolan öppnar möjlighet för att skapa mångfald i skolan. Det behöver dock alltid göras en bedömning av elevens behov och förutsättningar när elevens undervisning organiseras. Det kräver även ett aktivt arbete i klassrummet, där läraren skapar ett klassrumsklimat som präglas av att olikheter berikar och där det är naturligt att alla elever lär sig på olika sätt och därmed får olika anpassningar.

I granskningen beskriver många lärare att de ser vikten av att elever kan få sin utbildning som integrerad i grundskolan eftersom de aktuella eleverna utvecklas positivt av det. En rektor beskriver att det

¹⁶ Mineur, Bergh, Tideman (2009), *Livssituationen för unga vuxna med lindrig utvecklingsstörning - en kunskapsöversikt baserad på skandinavisk forskning 1998 - 2009*, s. 26.

¹⁷ Mineur, Bergh, Tideman (2009), *Livssituationen för unga vuxna med lindrig utvecklingsstörning - en kunskapsöversikt baserad på skandinavisk forskning 1998 - 2009*, s. 46.

¹⁸ Specialpedagogiska myndigheten (2015). *Stödmaterial. Delaktighet – ett arbetssätt i skolan*.

är viktigt för elevernas syn på varandra och att möjligheten att gå integrerad visar att skolan inte gör någon skillnad på elever. Rektorn säger *"Alla elever kanske inte utvecklas i samma takt, men de gör det tillsammans"*.

Skolinspektionen har granskat utbildningen för elever som är integrerade i grundskolan. De elever som Skolinspektionen har följt har i flera fall mottagits i grundsärskolan efter att ha varit grundskoleelever i upp till fem, sex år. Dessa elever har alltså efter mottagandet bedömts kunna få även sin fortsatta utbildning i grundskolan. För elevers deltagande vid de besökta skolorna har även vårdnadshavarnas samtycke krävts. Skolbesöken har genomförts på tio skolor varpå det inte går att dra några generella slutsatser kring elevgruppens situation. Utifrån de beskrivna omständigheterna bedöms undervisningen för integrerade i elever på de granskade skolorna i huvudsak fungera väl. Granskningen kan däremot visa på viktiga förutsättningar och faktorer för att integrerade elever ska få en god undervisning. Nedan presenteras områden som uppmärksammas i granskningen och som behöver utvecklas för att säkerställa att integrerade elever får den utbildning de har rätt till.

Rektorer behöver se till att lärare får mer kunskap om och stöd i arbetet med grundsärskolans kursplaner

En lärare som ska undervisa integrerade elever behöver inte bara ha en god allmändidaktisk kompetens utan också kunskaper om grundsärskolans kursplaner för att kunna tolka och förstå kunskapskraven. Av de lärare som Skolinspektionen observerat i granskningen har flera av dem inte undervisat integrerade elever tidigare. Granskningen visar exempel på skolor där lärarnas kunskaper om grundsärskolans kursplaner behöver stärkas och där lärarna behöver få stöd i arbetet med grundsärskolans kursplaner. Rektorn behöver se till att lärarna får den kompetensutveckling som krävs för att de ska ha kunskap om grundsärskolans kursplaner och för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter. Lärare som Skolinspektionen har mött uttrycker att stöd i form av löpande dialog med någon som har kompetens om grundsärskolan för att diskutera den specifika eleven är mer gynnsamt än "generella föreläsningar" om grundsärskolan. Det finns exempel på skolor i kommuner där det organiserats föreläsningar, men där det ändå uttrycks ett behov av ett löpande stöd. Det är därför även viktigt att huvudmannen ser över sin organisation för att se om personella resurser kan omfördelas för att stödja skolor där integrerade elever får sin utbildning.

Utgångspunkten är att en integrerad elev ska få undervisning enligt grundsärskolans kursplan. Eleven ska också ges möjlighet att läsa enligt grundskolans kursplan i något ämne om eleven har förutsättningar för det. Denna bedömning upplevs som svår av vissa lärare. Det händer att lärare börjar att undervisa enligt grundskolans kursplan för att "se hur det går". Det här kan vara en konsekvens av att läraren inte har tillräckliga kunskaper om grundsärskolans kursplaner eller har en tanke om att det är "bättre" att eleven får läsa enligt grundskolans kursplan för att kunna nå så långt som möjligt. Om lärarna planerar undervisningen efter grundskolans kursplan i stället för grundsärskolans finns en risk att innehållet i undervisningen blir för svårt för eleven. Det kan i sin tur komma att begränsa möjligheten för eleven att träna på och uppvisa sina förmågor enligt grundsärskolans kursplaner. Om eleverna får arbeta med material som är för svårt kan det även leda till stress för eleven.

Rektorer behöver säkerställa att samverkan mellan lärare äger rum kring undervisning för integrerade elever

Skolinspektionen bedömer att rektorer i större utsträckning behöver ge förutsättningar för lärare till samverkan och samtal när det gäller utbildningen för integrerade elever. Den osäkerhet kring grundskolans kursplaner som framkommit i granskningen kan leda till ett särskilt behov av en strukturerad samverkan när det gäller undervisning och bedömning. En möjlig förklaring till att inte fler skolor har forum för detta kan vara argumentet att det bara gäller undervisningen för enstaka elever och att rektorer anser att många lärare redan har en stor arbetsbelastning.

När lärare tillsammans med kollegor analyserar och utvärderar sin undervisning leder det till ett bättre resultat för eleverna. Samverkan är en av de viktigaste framgångsfaktorerna för att öka kvaliteten i skolan och det vetenskapliga stödet för effekterna är starkt.¹⁹ Om lärare får diskutera hur de arbetar för att anpassa uppgifter för elever på olika kunskapsnivåer, med skilda individuella förutsättningar och som läser enligt olika kursplaner, är det dessutom till gagn för alla elever. En sådan samverkan kan bredda lärarnas ”verktygslåda” i arbetet med anpassningar, vilket inte bara gynnar den integrerade eleven utan även grundskoleeleverna. Rektorn på en av de besökta skolorna beskriver att det tydliga förhållningssätt och den struktur lärare utvecklat till den integrerade eleven är bra för alla elever. Skolinspektionens tidigare erfarenheter visar att även studieron gynnas av att lärarna är tydliga i sina instruktioner och med sina förväntningar på eleverna.²⁰ När arbetet med anpassningar är välfungerande ökar även förutsättningarna att skapa acceptans mellan elever för att alla lär sig på olika sätt och befinner sig på olika kunskapsnivåer. I ett klassrum där elever vet att alla lär sig på olika sätt är det inte uppseendeväckande om elever arbetar med olika material och på olika nivåer. Det i sin tur underlättar för elever som behöver hjälpmedel och anpassat material att använda detta. Därmed ökar möjligheten för eleverna att utvecklas så långt som möjligt. Även detta gäller såväl för integrerade elever som för grundskoleelever.

Rektorn behöver samla in mer information än enbart kunskapsresultaten för att säkerställa att integreringen är mer än en placering

I granskningens enkät tar kommuner upp risken att det bara blir en fysisk placering för elever som får sin utbildning integrerade i grundskolan, det vill säga att det blir en skolsituation där eleven under större delen av tiden befinner sig utanför klassens gemenskap. En verklig integrering innebär att skolan anpassar arbetssätt, arbetsformer och innehåll i undervisningen.²¹ För att säkerställa att eleven omfattas av en verklig integrering, eller med andra ord att skolan erbjuder en tillgänglig lärmiljö, är det viktigt att rektorn följer upp om eleven tillgodogör sig undervisningen i grundskolan och om eleven blir delaktig i lärandet i klassrummet. Granskningen har dock visat exempel där rektorer främst följer upp elevens kunskapsresultat. Delaktighet går dock inte att mäta med uppnådda kunskapskrav utan kräver att annan information samlas in. Dessutom ska eleven inte ges betyg i ämnen som eleven läser enligt grundskolans kursplaner om inte eleven eller elevens vårdnadshavare begär det.

¹⁹ Håkansson, Jan (2011). *Synligt lärande (John Hattie): presentation av en studie om vad som påverkar elevers studieresultat*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting

²⁰ Skolinspektionen (2016) *Skolans arbete för att säkerställa studiero*, dnr. 400-2015:1405 s. 10.

²¹ SOU 2003:35 *För den jag är – om utbildning och utvecklingsstörning*, s. 174.

I en traditionell syn på undervisning av elever med intellektuell funktionsnedsättning finns en tendens av lågt ställda förväntningar och en rädsla för att ställa krav.²² I granskningen framkommer exempel på att lärare tycker att det är svårt att planera och genomföra undervisningen på en bra nivå för eleven. Organiseringen av elevens undervisning behöver följas upp och svaren på frågor, som om eleven behöver stöd i mindre grupp eller om eleven inte längre är i behov av undervisning i mindre grupp, behöver analyseras. Det handlar också om att följa upp vilka arbetsmetoder som är gynnsamma för elevens kunskapsutveckling. Detta behöver göras i samtliga ämnen. Kunskapen om grundsärskolans kursplaner och lärares förmåga att anpassa undervisningen skiljer sig ofta åt. Om lärarna får svara på frågan om hur eleven tillgodogör sig undervisningen finns det större möjlighet för rektorn att få syn på vilka ämnen eleven eventuellt behöver läsa i en mindre grupp eller i vilka ämnen läraren behöver utveckla sin undervisning. Vidare ska rektorn bedöma om eleven kan ha möjlighet att läsa enligt grundskolans kursplan i något ämne. För att kunna göra en sådan bedömning behöver en tydlig uppföljning göras. Detta innebär alltså sammantaget att rektorer behöver samla in mer information om elevernas skolsituation och måluppfyllelse än elevernas kunskapsresultat.²³ Det är nödvändigt för att rektorn ska kunna ge förutsättningar för lärare och personal att bedriva en god undervisning för eleverna och för att inte integreringen endast ska bli en placering.

En annan faktor som kan påverka lärmiljöns tillgänglighet är om alla lärare tar ett gemensamt ansvar för elevens skolsituation. Det förekommer vid de besökta skolorna i granskningen att ansvaret tillfallit *en* särskild person. Detta ansvar har tilldelats personen i syfte att eleven ska få anpassade uppgifter och undervisning enligt grundsärskolans kursplaner. Det finns dock en risk att alla lärare inte tar fullt ansvar för elevens undervisning då det finns en utpekad person där allt ansvar förläggs. Detta kan leda till en sårbar organisation och en sårbar skolsituation för eleven. Det är därför viktigt för rektorn att i uppföljningen säkerställa att alla berörda lärare/personal har den kunskap som krävs och att alla tar ansvar för att undervisningen utgår från rätt kursplaner och anpassas efter elevens behov och förutsättningar.

Huvudmännen behöver samla in underlag från skolenheterna om integrerade elevers skolsituation

Granskningen visar att cirka en tredjedel av kommunerna inte samlar in de integrerade elevernas kunskapsresultat och/eller annan måluppfyllelse. När denna information inte samlas in saknar huvudmannen en aktuell bild av skolsituationen och vilka utvecklingsområden som finns. Huvudmannen behöver samla in resultat och underlag för att kunna bedöma om resultaten kan förklaras av faktorer som hur elevernas lärande och utveckling påverkas av till exempel undervisningens kvalitet, organisation, personella och materiella resurser eller andra förutsättningar som huvudmannen ger.

Resultaten från granskningen visar att kommunerna resonerar på liknande sätt i vilka faktorer som har betydelse när de fattar beslut om att en mottagen grundsärskoleelev ska gå som integrerad elev i grundskolan. Av enkäten framgår dock att det även finns olika tankar om ifall eleven får den bästa utbildningen i grundsärskolan eller som integrerad elev i grundskolan. Vissa kommuner förespråkar grundsärskoleklass för elever som har mottagits i grundsärskolan och andra kommuner har beslutat att alla grundsärskoleelever ska gå integrerade i grundskolan. Oavsett var eleven får sin skolplacering

²² Skolverket (2009) *Kunskapsbedömning i särskolan och särvox- ett stödmaterial för samtal och verksamhetsutveckling*, s. 37.

²³ Se till exempel: Specialpedagogiska myndigheten (2015). *Stödmaterial. Delaktighet – ett arbetssätt i skolan*, s. 51f och SPSM:s värderingsverktyg för tillgänglig utbildning.

har alla elever rätt till en undervisning anpassad efter sina behov i en lärmiljö där eleven blir en del av det sociala sammanhanget och där den pedagogiska miljön stödjer lärandet.

Brister i kommunernas uppföljning av integrerade elevers skolsituation kan medföra att eleverna inte får rätt förutsättningar för att nå målen för utbildningen. Uppföljningen kan också ge lärdomar inför huvudmannens resonemang vid valet av hur en grundsärskoleelevs utbildning ska utformas och organiseras.

Bilaga 1

Bakgrund, syfte och frågeställningar

Elever som är integrerade befinner sig i en skolsituation där två skolformer kombineras i ett och samma klassrum. I en sådan situation ska läraren planera undervisningen utifrån två läroplaner och bedöma elevernas kunskapsutveckling mot olika kunskapskrav. Den elev som är integrerad kan även läsa vissa ämnen enligt grundsärskolans läroplan, och enligt grundskolans läroplan i andra ämnen. Samtidigt som eleven ska få en undervisning som utgår från rätt kursplaner och från elevens behov och förutsättningar ska skolan även erbjuda en tillgänglig lärmiljö där alla elever blir delaktiga i det sociala sammanhanget i klassen och där den pedagogiska miljön stödjer lärandet. Detta ställer krav på såväl lärarens arbete som rektorn, som måste ge goda förutsättningar till läraren att bedriva en god undervisning.

Skolinspektionen har inte tidigare genomfört någon granskning av skolsituationen för elever som är mottagna i grundsärskolan men som får sin skolgång integrerad i grundskolan. Syftet med kvalitetsgranskningen är att granska utbildningen för elever som är integrerade i grundskolan. Det saknas även kunskap om *hur* huvudmän väljer att organisera integreringen och om *varför* de väljer att integrera eleverna på valt sätt. Ett ytterligare syfte med granskningen är därför att öka kunskaperna om detta genom en kartläggning.

Granskningen har utgått från följande frågeställningar:

1. Ger rektor förutsättningar för lärare att bedriva en god undervisning för elever som är integrerade i grundskolan?
2. Får den elev som är integrerad i grundskolan en undervisning anpassad efter sina behov och förutsättningar?
3. Erbjuder skolan en tillgänglig undervisning för elever som är integrerade i grundskolan? / Erbjuder skolan en tillgänglig lärmiljö?

Bilaga 2

Metod och genomförande

Granskningen har dels utgått ifrån en kartläggande enkät, dels utifrån skolbesök. Enkäten riktades till samtliga kommuner som enligt Skolverkets statistik hade integrerade elever läsåret 2014/-15. Enkäten omfattade 189 kommuner och svarsfrekvensen var 90 procent. Enkätens syfte var att öka kunskapen om *hur* huvudmän väljer att organisera integreringen och om *varför* de väljer att integrera eleverna på valt sätt. Utifrån enkätsvaren genomfördes ett strategiskt urval av tio skolor till en fördjupad granskning. De viktigaste faktorerna i urvalet var att det fanns mer än en skola i kommunen som hade integrerade elever och att det fanns fler än en integrerad elev på den utvalda skolan.

Granskningens skolbesök genomfördes under våren 2016 och har omfattat elva integrerade elever i årskurserna 7 och 8 på tio kommunala grundskolor. Vårdnadshavarna till de elva eleverna har samtyckt till att Skolinspektionens inspektörer har samlat in underlag till granskningen genom att observera undervisning och genomföra intervjuer. Lektionsobservationerna har varit strukturerade och genomförts utifrån en till granskningen anpassad version av det observationsschema som finns i Skolinspektionens modell för undervisningsgranskning. Förutom observationer av undervisningen genomfördes även intervjuer utifrån en projektgemensam intervjuguide. Eleverna i urvalet intervjuades enskilt. Utöver eleverna intervjuades även undervisande lärare, mentor, elevhälsorepresentanter, rektorer och förekommande assistenter.

Efter skolbesöket har varje skola fått en verksamhetsrapport och ett beslut. I rapporten ges en beskrivning av granskningens resultat och i beslutet anges vilka utvecklingsinsatser som behövs för att höja kvaliteten i verksamheten. Alla beslut och rapporter hittar du i databasen Siris. Av hänsyn till elevernas integritet har skolornas namn anonymiserats och endast kommunens namn anges.

Bilaga 3

Förslag på material kring undervisningen av integrerade elever

- **Kommentarmaterial till grundsärskolans kursplaner:**

http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publication?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftryck-sak%2FRecord%3Fk%3D2702

- **Skolverkets stödmaterial om integrerade elever:**

http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publication?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftryck-sak%2FRecord%3Fk%3D3388

- **SPSM: Delaktighet – ett arbetssätt i skolan:**

http://www.butiken.spsm.se/produkt/katalog_filer/15303.pdf

- **SPSM:s värderingsverktyg för stöd i utvecklingen av en tillgänglig lärmiljö:**

<https://www.spsm.se/stod/tillganglighet/varderingsverktyg-for-tillganglig-utbildning/>

- **Skolinspektionens kvalitetsgranskning om undervisningen i svenska i grundsärskolan:**

<https://www.skolinspektionen.se/globalassets/publikationssok/granskningsrapporter/kvalitetsgranskningar/2010/svenska-grundsar/01-webb-slutrapport-undervisningen-sv-grsar.pdf>

- **Barnombudsmannens årsrapport 2016 "Respekt" samt barns råd till andra barn:**

<http://www.barnombudsmannen.se/barnombudsmannen/vart-arbete/arsrapporteringar/respekt-2016/>

- **SPSM:s sökverktyg för att hitta läromedel för grundsärskolan:**

<https://hittalaromedel.spsm.se/>

Bilaga 4

Förslag på diskussionsfrågor

Såväl lärare som rektor och huvudman har ett ansvar för att integrerade elever ska få en god utbildning. En framgångsfaktor som framkommit i granskningen när lärare, tillsammans med andra lärare och med någon som har kunskap om grundsärskolan, får diskutera undervisningen för integrerade elever och sin uppgift att undervisa enligt två läroplaner i samma klassrum. Diskussioner om undervisning för elever som befinner sig på olika kunskapsnivåer och som arbetar efter olika läroplaner är något som gynnar alla elever.

Följande material innehåller diskussionsfrågor kring undervisningen för integrerade elever samt rektorns och huvudmannens ansvar. Flera av frågorna kan även rektorn och huvudmannen använda för att följa upp undervisningen för integrerade elever.

Undervisning enligt grundsärskolans kursplan och undervisning anpassad efter elevens behov och förutsättningar

Ofta har en grundskola endast enstaka integrerade elever och lärare har inte alltid erfarenhet av att undervisa enligt grundsärskolans kursplaner. En lärare som undervisar en grupp där det ingår en integrerad elev behöver vara väl insatt i vad som gäller i båda skolformerna. Vissa förmågor betonas mer i grundsärskolan än i grundskolan, nämligen förmågorna att lösa problem i vardagen, att inta ett kritiskt förhållningssätt, att söka information och att utveckla språkförmågan. När det gäller det centrala innehållet skiljer sig innehållet i grundsärskolans ämnen från grundskolans i både omfattning och innehåll. Generellt sett är det större skillnader i innehållet i ämnen som har en mer abstrakt karaktär, till exempel matematik, än i ämnen med fler praktiska inslag, till exempel bild.

Utifrån en medvetenhet om dessa skillnader och likheter behöver läraren fundera över planeringen av undervisningen. Det kan till exempel gälla val av arbetssätt, arbetsformer och redovisningsformer, så att varje elev ges förutsättningar att utveckla de förmågor som finns framskrivna i den kursplan de följer. I utbildningen ska även hänsyn tas till barns och elevers olika behov och skolan ska erbjuda eleverna strukturerad undervisning under lärares ledning, såväl i helklass som enskilt.

Diskutera följande frågor och dela med er av goda exempel.

- Hur planerar lärare undervisningen för integrerade elever med utgångspunkt i grundsärskolans kursplaner?
- Hur kan undervisningen för en integrerad elev planeras efter grundsärskolans kursplaner och genomföras inom ramen för undervisningen i grundskoleklassen?
- Hur säkerställer lärarna att integrerade elever får förutsättningar att öva på de förmågor som eleven ska utveckla enligt grundsärskolans kursplaner?
- Läser eleven något eller några ämnen enligt grundskolans kursplan? Om ja, hur har bedömningen av elevens förutsättningar att göra det gjorts? Har lärare fått stöd i denna bedömning om behov funnits?

- Finns exempel på anpassningar för elever som inte vill att deras stödbehov ska märkas?
- Om en assistent finns kopplad till elevens undervisningssituation, vad är den personens uppdrag i undervisningssituationen? Vilken möjlighet har lärare och assistenter att mötas och diskutera sina roller gällande undervisningen för eleven?
- Vad har eleven för behov och förutsättningar för att kunna tillgodogöra sig undervisningen i helklass? Behöver eleven viss undervisning i mindre sammanhang?
- Hur kan lärarna utforma undervisningsmetoder för att ge eleven stöd i helklassundervisningen?
- Hur kan kunskap om elevens starka sidor spridas mellan lärare och tillvaratas av alla undervisande lärare i samtliga ämnen?
- Hur utvärderar lärare och rektorn undervisningen för integrerade elever?

En tillgänglig lärmiljö

En tillgänglig lärmiljö är nödvändig för att alla elever oberoende av funktionsförmåga ska kunna ta del av undervisningen. Elever som är integrerade ska ha likvärdiga förutsättningar att kunna delta i utbildningen på samma villkor som sina skolkamrater. Lärare behöver skapa förutsättningar för en lärmiljö i vilken eleven kan delta i den pedagogiska processen och i det sociala sammanhanget i klassen. Det kan handla om val av arbetssätt och arbetsformer samt att se till att eleven kommer till tals och att läraren visar tillit till elevens förmåga. Om förutsättningarna saknas finns risk att integreringen stannar i en placering. En pedagogiskt tillgänglig lärmiljö tillåter elever att bli delaktiga i en lärandegemenskap och att få lära sig så mycket som möjligt utifrån sina egna förutsättningar. Skolan har även som mål att medverka till att utveckla elevernas känsla för samhörighet och solidaritet. Att utveckla lärmiljöns tillgänglighet innebär bland annat att forma den sociala miljön i relation till barns och elevers lärande. Forskning har visat att det har varit positivt för kunskapsutvecklingen för integrerade elever om de känner sig accepterade och delaktiga i gruppen där de får delar av eller all sin undervisning.

Diskutera följande frågor och dela med er av goda exempel.

- Hur utformar lärarna uppgifter utifrån grundsärskolans kursplan som är inom samma område som uppgifter utifrån grundskolans kursplan?
- Vad behöver lärarna utveckla i undervisningen för att skapa ett sammanhang där elever kan utvecklas tillsammans, även i ämnen där eleverna läser enligt olika kursplaner och befinner sig på olika kunskapsnivåer?
- Vilka strategier kan lärarna använda för att ge integrerade elever förutsättningar för att bli delaktiga i grupparbeten och komma till tals i helklass?
- Hur kan lärarna stärka elevers självförtroende så att de vill delta i grupparbeten och diskussioner i klassen?
- Vilka generella anpassningar kan lärarna göra i klassrummet som gynnar alla elever?

Rektorns ansvar att skapa förutsättningar för lärarna

Rektorn ansvarar för att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att de professionellt ska kunna utföra sina uppgifter. En lärare som undervisar en grupp där det ingår en integrerad elev behöver kunskap om grundsärskolans kursplaner. Läraren behöver också kunskap om elevens funktionsnedsättning och dess påverkan på lärandet. Läroplanen ställer krav på att lärare ska samverka med andra lärare för att nå de nationella målen. Detta förutsätter att rektorn ger möjlighet för lärare att, enskilt och tillsammans med andra lärare och elevhälsopersonal, kontinuerligt planera, följa upp och anpassa undervisningen så att den i så stor utsträckning som möjligt gynnar varje elevs kunskapsutveckling.

Även om en skola endast har enstaka elever som är integrerade är det viktigt att undervisningen för dessa elever också är en del av det systematiska kvalitetsarbetet och att deras utbildning utvärderas och utvecklas.

Diskutera följande frågor och dela med er av goda exempel.

- Vilka insatser behövs för att stärka ämneslärarnas kompetens kring grundsärskolans kursplaner i syfte att utveckla undervisningen för integrerade elever?
- Hur kan elevhälsans kompetens användas i arbetet med undervisningen för integrerade elever?
- Hur kan samverkan organiseras så att lärare och annan personal kan delge varandra goda exempel och erfarenheter gällande planering och genomförande av undervisning samt bedömning enligt två kursplaner?
- Hur får lärare kunskap om elevens funktionsnedsättning och hur funktionsnedsättningen påverkar lärandet? Har även lärare som undervisar eleven enligt grundskolans kursplan (om eleven gör det i något/några ämnen) den kunskapen?
- Hur tar samtliga undervisande lärare ett gemensamt ansvar för att se till att eleven får undervisning enligt rätt kursplan och dessutom undervisning anpassad efter sina behov?
- Vilken information behöver rektorn samla in för att ta reda på om eleven tillgodosör sig undervisningen och vilka arbetssätt som är gynnsamma för elevens kunskapsutveckling?
- Om eleven får undervisning på två skolor; hur ser arbetet ut gällande uppföljningen av undervisningen?

Huvudmannens ansvar för verksamheten

Huvudmannen måste skapa förutsättningar för rektor, lärare och annan personal inför att beslut fattas om att en elev ska få sin utbildning integrerad i grundskolan. Viktiga frågor för rektorn och huvudmannen att ställa sig är:

- Vilka förutsättningar har rektorn och lärarna fått för att sätta sig in i den integrerade elevens kursplaner?

- Finns någon person på skolan eller i huvudmannens organisation med kompetens om grundskolan som kan stödja lärarna i arbetet med undervisningen för integrerade elever samt uppgiften att undervisa enligt två kursplaner i samma klassrum?
- Vilken information behöver huvudmannen samla in för att ta reda på om de integrerade eleverna i kommunen ges möjlighet att nå så långt som möjligt?

Om ni i era diskussioner identifierar områden där ni anser att ni behöver arbeta vidare kan dessa dokumenteras i följande arbetsdokument.

Utvecklingsområde	Vilka insatser planeras?	Vad är syftet med insatserna?	Vem/Vilka ansvarar	När ska insatserna genomföras?	Hur ska ni utvärdera resultatet?

Referenser

- Håkansson, Jan (2011) *Synligt lärande (John Hattie): presentation av en studie om vad som påverkar elevers studieresultat*. Stockholm: Sveriges Kommuner och Landsting
- Mineur, Bergh, Tideman (2009), Livssituationen för unga vuxna med lindrig utvecklingsstörning – en kunskapsöversikt baserad på skandinavisk forskning 1998 - 2009
- Molin, M, (2004) *Att vara i särklass – om delaktighet och utanförskap i gymnasiesärskolan*. Linköpings universitet
- Nilholm, C., Göransson, K. (2013) *Inkluderande undervisning – vad kan man lära av forskningen?* FoU skriftserie nr 3
- Skolverket (2002) *I särskola eller i grundskola*
- Skolverket (2009) *Kunskapsbedömning i särskolan och särvux – ett stödmaterial för samtal och verksamhetsutveckling*
- Skolverket (2015) *Stödmaterial. Integrerade elever*
- Skolverkets officiella statistik
- Specialpedagogiska myndigheten (2015). Stödmaterial. *Delaktighet – ett arbetssätt i skolan*

Skolinspektionen

- Skolinspektionen (2016) *Skolans arbete för att säkerställa studiero*, dnr. 400-2015:1405
- Statens skolinspektion, *Årsredovisning 2015*

Statens offentliga utredningar

- SOU 2003:35 *För den jag är – om utbildning och utvecklingsstörning*